

Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band: - (1751)
Heft: 24

Artikel: Apologia Socratis contra calumnias Aristophanis
Autor: Zimmermann, J.
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-394706>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 16.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Apologia

SOCRATIS contra calumnias

ARISTOPHANIS:

in qua simul, præter alia, adversus MAX. TYRIUM
& J. CLERICUM ostenditur, male egisse præ-
stantissimum Virum, quod causam suam
coram Judice non peroraverit.

Auctore J. ZIMMERMANNO.

I.

Sapientiam, & virtutis studium, viam esse
grassandi ad veram felicitatem, verissimum
quidem est, si virtutis ipsius indoles atque
natura spectentur. Hæc etenim mentem
hominis clara perfundit luce, contra quasvis per-
niciosas vulgi opiniones animum munit; omnes
denique actiones ad rectam vivendi & agendi re-
gulam revocat, atque dirigit. Hanc viam qui
ingreditur, merito ab omnibus, qui vera rerum
pretia norunt, est laudandus. At si ita loquimur
virtutem in se spectatam contemplamur, vel ut
clarius loquar, dicimus, quales fructus ferre de-
beret Sapientiæ & probitatis studium, si homines

Tom. VI.

Ii

tales

tales essent, quales eos esse oporteret. Quod si enim multorum eorumque optimorum atque sapientissimorum Virorum Fata consideramus, liquebit, Viros de probitate morum, & Republica optime meritos, hominum malitiam quammaxime expertos esse. Nec hoc mirum; paucissimi mortalium sapiunt, atque sciunt, quid sit naturæ convenienter vivere. Hinc illi, qui excussis plebis opinionibus, veritatis & virtutis studio unice sunt dediti, sæpissime parvi æstimantur. Quod si hoc a plebe tantum, quæ plerumque it, quo itur, non quo eundum est, fieret, non admodum mirandum esset. Sed cum experientia testetur, Viros optimos multa perpeffos ab illis, qui auctoritate & qualicunque eruditione plurimum valebant, facile colligi potest, cur adeo pauci omni tempore fuerint, qui acerrimo studio ad serena templa Sapientiæ contenderint. Ita enim plerique natura sumus comparati, ut non tam virtutem ipsam, quam ea potius, quæ cum ea conjuncta esse deberent, amemus. Ingens numerus est Virorum doctissimorum, qui asperrima experti sunt fata; nemo autem inter Gentiles (de his enim præcipue hic nobis sermo) qui Sapientia & morum probitate se commendarunt, clarior *SOCRATE*; nemo, qui acerbiora ob Sapientiaæ studium passus sit fata. Hic Optimus Vir, & Sapientiaæ humanæ ut *Val. Maximi* verbis utar, *terrestre Oraculum*, non solum a plebe, cujus ineptas opiniones, vitamque averfabatur, sed & ab illis, qui tum temporis literis operam dabant, Viris haud indoctis, at pessimis, gravissimis contumeliis affectus fuit. Argumento esse potest Comœdia impurissimi hominis *Aristophanis*, qui adspectante, & applau-

applaudente populo Virum integerrimum & de Civium salute optime meritum deridendum publice propinavit: Probare hoc insuper potest, tragica, quam expertus est Eximius Vir, mors. Cum autem in eo simus occupati, ut Viros egregios falso Atheismi accusatos strenue defendamus, æquum non solum ut idem officium ei præstemus, sed ut quæ spurcissimus Poëta objecit examinemus. Cumque Illustris *Huetius* in notissimo libello de *imbecillitate Ingenii humani Socratem* inter *Scepticos* retulerit, ejus argumenta simul excutiemus & præter alia etiam ostendemus, male fecisse *Socratem*, quod causam suam coram Judice non peroraverit. Neque dicet quis, frustra me hoc facere, cum nemo sit vel leviter in Literis versatus, qui putet *Socratem* jure Atheismi postulatum. Hoc enim non obstat, quo minus partes illius suscipiamus; dignus quippe est Vir Eximius, qui omni data occasione laudetur, & contra Obtretractores vindicetur. Hoc dum facimus, honestis cogitationibus immorabimur, & nascetur exinde quidam deamandæ virtutis ardor. Accedit, quod nunquam defuturi sint homines Diis iratis nati, qui nihil aliud possunt, quam meliores carpere. Interim non omnia, quæ in laudem *Socratis* dici possent adferemus, sed ad nostrum Institutum quammaxime erimus intenti. Studiosos autem tanti Viri ad *Xenophontem*, *Platonem*, *Max. Tyrium*, *Stanlaum*, *Carpentarium*, *Clericum*, *Bruckerum*, aliosque ablego.

II.

Sequar autem hic *ARISTOPHANEM*, qui *Socratem*, ut notum, in *Comædia* cui titulus; *NUBES*, qua erat

impudentia publice proscidit & perstrinxit. Non examinabo, qua occasione & quo tempore *Comædia* sit habita; omnia, quæ eo spectant, erudite sunt excussa a D. Viris, qui splendidam Editionem *Aristophanis* ediderunt. Possunt autem accusationis capita ad IV. referri, quæ *Aristophanes* Celeberrimo Philosopho objecit: Primo in eo culpat nimium *Geometriæ & Astronomiæ Studium*; 2.) asserit eum *justum*, & *injustum* perinde habere, & *Artem Sophisticam* exercere; 3.) accusat eum, quod *adolescentes pecunia emunxerit*; & 4.) *nullum* plane ab eo agnosci *Numen* calumniatur. Eamus per singula capita: Primum ergo objecit nostro nimium *Geometriæ & Astronomiæ Studium*. Act. I. Sc. I. quærit *Phidippides* ex Parente:

Quidnam est mi Pater, isthoc ædium?

Respondet *Strepsiades*:

Ψυχῶν σοφῶν τῶν ἐστὶ φροντιστηρίον
Ἐνταυθ' ἐνοικεῖσ' ἄνδρες, οἱ τὸν ἔργον
Λεγόντες ἀναπειθεῖν, ὡς ἐστὶ πνιγεύς
Κάστι περὶ ἡμᾶς ἔτος· ἡμεῖς δ' ἀνθρακεῖς.

*Est animarum Sapientum Conciliabulum
In quo Viri habitant, qui de cælo disputant
Et hominibus persuadent, quod furnus fiet,
Nosque ambiat, & quod nos carbones simus.*

Act. I. Sc. II. quærit *Strepsiades*, quid agat *Socrates*. Respondet discipulus:

*Modo Chærephontem interrogabat Socrates
Quot aliquis pulex saltaret pedes suos
Nam forte Chærephontis admomorderat
Supercilium, atque inde insiluerat in caput*

Socræ.

Socratis. STR. & quomodo isthuc mensus est Senex?

DI. dexterrime: nam ceram liquefecit, & ei

Duos immerfit capti pulicis pedes:

Refrigerato calceamenta adnata sunt:

Quibus detractis Spatium rei dimensus est.

Ibidem DI. cum inquireret

Lunæ vias & ambitus & intuens

Cælum ore hiaret: forte e tecto desuper

Felis cacavit nocturnus.

Ibid. DI. in mensa sparsit exilem Cinerem: & verro

Incurvato mox apprehendit circinum.

Et pallium e palæstra furtim sustulit.

Versu 200. ait Strepsiades: Per Deum te quæso

Dic mihi quid hæc sunt: Respondet discipulus

Astronomia hæc est. St. Sed quid hoc? DI.

Geometria St. Sed quam ad rem fiet hoc utile?

DI. Ad metiendum terram.

Alia lubens silentio transeo. Nemo enim est, qui non animadvertat, atræ loluginis succum esse, & meram æruginem quæ objicit impudentissimus histrio. Quæcunque in os impudentis incidunt, effundit copiose, ut populo corruptissimo placeret. Neque dubium etiam, quin potentiorum gratiam, & adplausus, sibi conciliare fuerit aggressus. Boni enim plerumque Regibus, & Principibus invisi, & aliena Virtus ipsis formidolosa est. In quo quam male egerit Poëta, nemo non videt. Hoc certe erat oleum addere Camino. Si insanos Rhetorum, & Sophistarum clamores, ineptias, vitilitigandi pruriginem, perstrinxisset, non vituperio, sed laude dignus fuisset; cum nunc sit ejusmodi animalia superba, & disputacia adolescentium animos corrumpere, atque æquum

justumque præsertim eo, quo vivebat tempore, invertere. At partium studia impediverunt Poëtam quo minus hoc faceret. Verum interim est, *Socratem* Geometriæ etiam, & Astronomiæ operam dedisse, quod studium vituperare demum is poterit, qui veræ Eruditionis gustum non habet; præterquam enim quod mentis aciem mire acuant hæc Literarum studia, amplissimum usum habent in Societate Civili. At his Literis per omnem vitam ita vacare, ut ea quæ ad mentis emendationem pertinent, negligas parum rationi & prudentiæ convenit. Hoc autem morbo non laborabat *Socrates*. *Xenoph.* Lib. 10. cap. 7. testatur, eum *Astronomiæ* vacasse, quantum ad mensium, dierum, festorumque cognitionem necesse esset, seu ut *Plato* Lib. VII. de Legibus testatur, ut *Astrorum*, *Solis & Lunæ cursus* atque ita dierum ordinem in mensium curriculo, & mensium anni cursum, tam stata atque convenientia festis ac Sacrificiis tempora haud ignorarent, non vero, quod dicto loco monet *Xenophon*, ut ea quæ non sunt, in eodem ambitu sydera, eaque vaga vel errantia, aut ipsorum a terra intervalla & circuitus cognosceret. Idem de Geometria sensit, eamque ex scito *Socratis* teneris adolescentium animis instillandam esse testes sunt *Plato* & *Xenophon*, quorum loca diligenter adduxit *Vir Lit. Elegantiorum* longe peritissimus, *Ezech. Spanbemius* pag. 279. Edit. *Küsteri*. Confirmant hæc omnes, qui de dictis factisque *Socratis* aliquid memoriæ prodiderunt. *Eusebius* H. Eccl. Lib. XV. Sect. LXII. ex *Xenophonte* ostendit, ut verbis ipsius utar; Ὅτι τῶν Ἑλλήνων ὁ σοφώτατος Σωκράτης τὰς ἐπὶ τῷ προείρη. ἐ. ὡν φυσιολογίᾳ μεγάλα φυσωνίας μοραινότητας ἀπεδείκνυεν, ὡς περὶ ἀχρηστῶ τῷ βίῳ καὶ ἀκατάληπτα.

κατα-

καταλείποντες. Idem probat Cl. *Alexandr. Stromat.* Lib. I. In genere nota sunt verba *Varronis* apud *Ciceronem*, *Acad. Quæst. Lib. I. Sect. 15.* dicentis: *Socrates mihi videtur, id quod constat inter omnes primus a rebus occultis, & ab ipsa natura involutis, in quibus omnes ante eum Philosophi occupati erant, avocavisse Philosophiam, & ad vitam communem adduxisse; ut de virtutibus & vitiis, omninoque de bonis & malis rebus quæreret, cœlestia autem vel procul esse a nostra cognitione censeret, vel si maxime cognita essent, nihil tamen ad bene vivendum conferre.* Hic locus autem non ita est intelligendus, quasi, aut ipse prorsus disciplinas illas negligeret, aut aliis negligendas esse juberet; sed quod inprimis corruptis Civium suorum moribus medicinam adferre voluerit. *Xenoph.* libro citato apud *Eusebium* ait: Καὶ πρῶτον μὲν περὶ ἀνθρώπων ἐσκοπεῖ πόλιν τε πόλε νομίζαντες ἰκανῶς ἤδη τὰ ἀνθρώπινα εἶδεναι ἐρχοῦνται περὶ τῶν τοιούτων φροντίζειν ἢ τὰ μὲν ἀνθρώπινα παρέντες τὰ Δαιμονία δὲ σκοπεῦντες, ἠγχνύουσι τὰ προσηκούσα προῦναι. Et primum quidem in illis hoc spectabat, utrum se rerum humanarum abunde peritos esse rati, ad superiores illas studium curamque transferrent, an vero cum neglectis humanis divina rimarentur, suo sibi munere officioque fungi viderentur. Ex quo satis patet, quo temperamento usus fuerit *Socrates*. Duo hic notanda sunt, quæ singularem Excellentissimi Viri prudentiam satis superque ostendunt. Primum est, quod voluerit, ut teneræ ætati prima *Geometriæ* Elementa traderentur, quod sane consilium optimum est. Ita enim ingenium humanum mature acuitur, atque præparatur, ad graviora studia rite intelligenda, accuratissimeque examinanda. Hæc efficiunt, ut *Logomachias* ma-

ture evitent Juvenes, neque omnia statim quæ traduntur, credant. Commendarunt hoc studium nostra ætate Viri Ingenio & Eruditione Nobilissimi, *Lokius, Malebranche, Werenfelsius, Wolfius, Croufazius*, alique, & magis hoc necessarium est, quam figuras Syllogismorum ad digitos numerare posse. At non omnes Scholarum Moderatores hoc intelligere vel possunt, vel volunt. Multi *mathematicas disciplinas* ita horrent, ut pueri *Spectra*. *Secundum* quod in hoc Viro laudandum existumamus, est quod studia quidem præclare excoluerit, ita tamen ut probitatis morum primam & præcipuam habuerit rationem. Multi Eruditi in eo communiter peccare solent, quod cum præcipuo quodam studio unam atque alteram scientiam excolant, ea tamen plerumque, quæ ad mores pertinent, vel negligant, vel parum curent. Multos ex iis, qui humaniores, uti vocantur, Literas studiose pertractarunt, in hoc graviter impegisse, historia rerum inter Eruditos gestarum abunde docet. Alii non tantum ea, quæ ad Ethicam pertinent, negligunt, sed omnia alia studia, quibus nunquam vacarunt, spernunt. Quicquid autem sit de cultura hujus vel illius studii, alienum certe a ratione est, velle immorari iis, quibus ingenii acumen & nominis fama paratur: negligere autem ea, quæ ad consequendam mentis tranquillitatem & salutem facere possunt. Multi v. gr. Rabbīnicis aut Antiquitatis studiis inhiant, qui per omnem vitam vix unquam Compendium Ethicum evolverunt. Ita nesciunt mortales vera rerum pretia æstimare. Neque dubium itaque, quin *Socrates* merito in hoc negotio singulare Sapientiæ suæ exhibuerit Specimen.

III.

At redeamus ad Objectiones Aristophanis. *Secundum* crimen quod Socrati objecit est, quod is non solum *justum* & *injustum* perinde habuerit; Sed & quod pestilentissimum hunc errorem Adolescentibus instillaverit. Act. I. Sc. I. Strepsiades ita loquitur:

Οὗτοι διδάσκουσ' ἀργυριον ἢν τις δίδω
Λεγοντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ δίκαια

Hi

Docent, si modo quis argentum illis det, hominem
Orantem causas, æquum & iniquum vincere.

Et ne obscurum sit, quos intelligat Phidippides ait:

Τες ὠχρίωντας, τες ἀνυποδῆτες λεγεις
Ὡν ὁ κακαιδαιμων Σωκράτης καὶ Χαιρεφων

Paulo post hæc verba ait Strepsiades:

Εἶναι παρ' αὐτοῖς φασιν ἀμφω τῷ λόγῳ
Τον κρείττον' ὅς τις ἐστὶ, καὶ τον ἡττονα·
Τέτοιον τον ἕτερον τοῖν λόγοιν, τον ἡσσονα.
Νικᾶν λεγοντα φασι ταδικῶτατα·
Ἦν ἐν μαθῆς μοι τον ἀδικον τέτον λόγον·
Ἄ νυν ὀφείλω δια σε τέτων των χρεων
Ὅτε ἀν' ἀποδοῖν ἐδ' ἀν' ὀβολον ἐδενε. i. e.

Ajunt penes illos esse sermonum duo
Genera: unum superius & inferius alterum.
Et ex his alterum sermonem, qui fiet
Inferior, vincere perorando iniquissima:
Quod si ergo injustum hunc sermonem addiscas mihi
Horum ne obolum quidem cuiquam ego persolvero.

Li 5

Iofra

Infra inducitur *Philippides*, probaturus, jure posse Parentem *Strepsiadem* a se filio verberari, imo ἐν εἶναι πάλυ δίκην; unde etiam Judices Athenienses ei objecerunt, quod esset τον ἡττω λόγον κρείττω ποίων, καὶ ἄλλας ποίων. Vide cum primis *Actum tertium. Scenam II.*

Quod si impactum hoc Crimen ex monumētis Veterum posset probari, actum esset de estimatione *Socratis*. Quid enim pestilentius excitari posset, ad animos hominum pervertendos, & discordiarum semina spargenda hoc errore? sane hac ratione omnia Societatis vincula rumperentur, nec esset hospes ab hospite, frater a fratre tutus. At notissimum est, *Aristophanem* κωμῳδεῖν. Is certe & alii ei similes Poëtæ, artem justum & injustum perinde habendi callent. Specimen hîc ante oculos habemus: novit rethores sui temporis de quavis re in utramque partem disputasse: hoc vero non tangit, sed innocentissimum Virum a crimine hoc alienissimum acerbissime perstringit. Quid autem hoc aliud est, quam τον ἡττω λόγον κρείττω ποιεῖν? Sophistas autem hoc morbo tum temporis laborasse notum est; audiamus quædam testimonia. *Socrates* ipse apud *Platonem* in *Euthydemo* pag. 272. de iis ait: Οὕτω δεινοὶ γεγوناσιν ἐν τοῖς λόγοις μαχεσθαι τε καὶ ἐξελεγχεῖν τὸ ἀεὶ λεγόμενον ὁμοίως, ἢ τε ψευδὲς, ἢ τ' ἀληθὲς ἢ. i. e. *Tanta in dicendo facultate valent, ut & decertare, & id quod in medium adfertur refutare possent, seu verum sit, seu falsum*: De *Protagora* ait *Gellius* lib. 5. cap. 3. *Is tamen Protagoras insincerus quidem Philosophus, sed acerrimus Sophistarum fuit, pecuniam quippe ingentem, quum a discipulis accepisset annuam, pollicebatur, se id doce-*
re,

re, quamam verborum industria caussa infirmior fieret fortior, quam rem græce ita dicebat τον ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν. De Gorgia Leontio refert Cicero libro 2. de Fin. De quacunque quæstione dicere solitum in conventu poscere quæstionem, id est jubere dicere, quæ de re quis vellet audire. Audax, addit Cicero, negotium: dicerem impudens, nisi hoc institutum postea translatum ad Philosophos nostros esset. Sed & illum, quem nominavi & cæteros Sophistas, ut e Platone intelligi potest, lupos videmus a Socrate. Plutarchus quæst. Plat. initio de hisce temporibus loquens ait: Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐκ τύχης τότε φορὰν γενεᾶται συνεβη σοφιστῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι, καὶ τέτοιοι οἱ νέοι πολυτελεῖντες ἀργυρίου ὀνείματος ἐπληρύντο καὶ δοξοσοφίας καὶ λόγων ζήλῳ σχολὴν καὶ διατριβὰς ἀπραγμάτους ἐν ἐρίσι καὶ φιλοτιμίαις ἀγοντες, καλὸν δὲ καὶ χρησιμὸν εἶδ' ὅτιεν. i. e. Ea tempestate quasi fortuna quadam Sophistæ in Græcia proveniebant frequentes; quibus multa numerata pecunia implebantur adolescentes superbia, scientiæ opinionione, studio disputandi, ita ut otiosi & inertes in rixis, & contentionibus ambitiosis tempus tererent. Longe aliter de Socrate loquitur Xenophon Memorab. Lib. I. Cap. I. quod ille semper de rebus humanis disereret τι δίκαιον τι ἀδίκον. considerans quid pium esset, quid impium, quid honestum, quid turpe, quid justum, quid injustum. De semet ipso loquens in Apolog. apud Plat. pag. 12. ait: εἶδεν γὰρ ἄλλο πράττων ἐγὼ περιερχώμαι ἢ παιδῶν ὁμῶς καὶ νεωτέρους καὶ πρεσβυτέρους μὴτε σωμάτων ἐπιμελεῖσθαι μὴτε χρημάτων προτερον, μὴτε ἄλλῃ τινος ἔτῳ σφοδρὰ ὥς τῆς ψυχῆς, ὅπως ὥς ἀρίστη εἶναι λεγὼν ὅτι ἐκ ἐκ χρημάτων ἢ ἀρετῇ γίνεται, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς χρηματά, καὶ τ' ἄλλα ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις ἅπαντα καὶ ἴδια καὶ δημοσία. Et quid opus pluribus verbis? Audiantur

Plato,

Plato, Xenophon, Veteres in universum omnes, qui præceptorum ipsius memores sunt. Impudentissime igitur calumniatus est Optimum Virum, Aristophanes. Hæc autem calumnia eo erat mordacior & virulentior, quod Socrates sua disputandi ratione, homines parum gnaros, in suspicionem hujus rei addoxit. Notum enim est, eum in congressu & familiaribus Colloquiis perpetua usum esse Ironia: solebat nimirum, ne eos, quibuscum disputabat, offenderet, perpetuam ignorantiam opinionum, de quibus agebatur, præ se ferre, & per varias quæstiones eos vel invitos ad erroris confessionem adducere, quod sane iis, qui non satis in hac re exercitati erant, suspicionem poterat injcere, eum utramque in partem disputando gloriam quærere, at quamvis forte unus vel alter literarum rudis in eam devenerit cogitationem; dubitandum tamen non est quin Aristophanes Vir haud indoctus, probe sciverit, quo animo hoc fecisset Socrates, cum in publicis conventibus, & in magna frequentia, de hac re disserteret.

IV.

Possemus hic subsistere & ad tertiam objectionem examinandam progredi; Sed cum ante aliquot annos Vir Cl. P. D. *Huetius* in libello posthumo de imbecillitate ingenii humani, probare aggressus esset, *Socratem Scepticum* fuisse, audiendæ sunt, Viri D. rationes: loquitur autem pag. 105. ita: *Socrate ayant remarqué, que les Hommes ne savent rien, il le declara hautement & fit profession de ne rien savoir, & il crut, que ce fut par là qu'il merite l'eloge, qui lui fut donné par l'Oracle d'Apollon d'être le plus sage de tous les homes; Le souverain point*
de

de la Sagesse étant de reconnoître son Ignorance. Cum autem non ignoraret Eruditus Præsul, dissentientes ad consuetam Socrati Ironiam provocaturos ita respondet pag. 106. quelques uns ont pretendu, qu'il ne parloit pas sincerement, lors qu'il tenoit ce langage, mais par Ironie ou par Modestie pour rabbatre la vanité des Sophistes, qui se vantoient follement de ne rien ignorer & d'être toujours prêts de discourir sur toutes sortes de matiere: Si cela eut été ainsi il n'eut perseveré si constamment dans l'aveu public, qu'il faisoit de son ignorance, principalement, lors qu'il parloit a ses amis, & a des gens graves & serieux & lors qu'il n'y avoit nulle occasion de decrier les Sophistes. Il n'eut pas examiné toutes choses comme il avoit coutume de faire conformément a cette doctrine, & il n'eut pas donné une si fausse interpretation, & si contraire a ses sentiments, a l'Oracle, qui avoit rendu temoinage a sa Sagesse: ita Huetius.

Respondemus, verum esse, Socratem non semel dixisse se nihil scire. At quæritur utrum hæc propositio ita sit intelligenda, ut ea denotare voluerit Socrates, plane nullum dari Veritatis Criterium, an vero per modestiam, & respectu habito ad Eruditos sui temporis ita fuerit locutus. Posterius nobis vero similis videtur Prius: non item. Rationes sunt sequentes: *Primo* ubique Socrates hunc esse Sophistarum morem contendit, ut nihil certi definientes, utramque in partem sine ullo certo fundamento disputent. Legatur integer Dialogus Platonis *Euthydemus*, in quo Sophistas ob id reprehendit, quod si in eodem hæsisset luto, qua fronte tandem alios reprehendere potuisset? 2. ex ipsa lectione Platonis & Xenophontis constat,

constat, cum in rebus moralibus certitudinem admisisse. Ita demonstravit existentiam Numinis, ejus Omniscientiam, Providentiam, de quo, cum Religionem ipsius examini submittemus, prolixius agemus. Agnovit dari leges naturales, & discrimen esse intrinsecum inter justum, & injustum. En locum ex Xenoph. Lib. 4. p. 508. *Itaque ego o Hippias idem dico justum, atque legibus obtemperare, quod si tu aliter sentias profer; at Hippias recte neque mihi secus de justo est ut sentiam. Non scriptas autem quasdam o Hippias cognovisti esse leges? has, inquit, quæ quidem ubivis locorum similiter habentur, putasne tu igitur eas esse ab Hominibus latas? At id quonam pacto, cum neque in unum omnes convenire possint, neque unius sint linguæ? quos igitur tu putas has leges tulisse? Ego quidem Deos putem hominibus easdem dedisse leges, nam Lex quidem apud omnes homines una est, ut Deos colas, & ut Parentes item honores ubique jubet lex, ait: & hoc inquit, neque Parentibus licere commisceri cum liberis nec liberis cum Parentibus. Non mihi videtur o Socrates ista esse divina lex. Quidni? quoniam inquit Hippias sentio quosdam esse ejus transgressores. Respondet Socrates equidem cætera permulta transgrediuntur, sed suppliciis afficiuntur, qui a Diis impositas leges transgrediuntur, quæ quidem nullo modo homines effugere possunt, veluti, qui ab hominibus positas transgrediuntur, tum quod lateant, pœnam effugiunt, tum quod vi superant. &c. &c. Hic locus ut innumera taceam satis ostendit, Socratem credidisse dari quasdam leges divinas ratiocinatione sola colligendas, easque vel pœnam, vel præmium sequi. De his utramque in partem methodo Scepticorum non disputavit. Neque credidit cum iis, nullum dari inter justum & injustum discrimen,*

crimen, sed earum legum vinculum ab existentia, & voluntate Numinis prudenter repetit. Hinc in *Eutyphrone* apud *Platonem* p. 8. ait: *Neminem quæ-
rere vel dubitare, quin is, qui alium interfecerit, in-
justitiam commiserit, de circumstantiis tantum dubiæ
oriri: verba græca ita sonant: Ἀνθρώπων - - ἡδὲ
τινὸς ἡέσας ἀμφισβητηντος ὡς τὸν ἀδικῶς ἀποκτείνον-
τα, ἢ ἄλλο ἀδικῶς τι ποιεῖντα ὅτιεν, ἔδει δίδοναι
δικήν - - - ἀλλ' ἐκεῖνο ἴσως ἀμφισβητεῖ τὸ τίς ἐστὶ
ὁ ἀδικῶν, καὶ τί δρῶν καὶ ποτε.* Unde *Illustris Vir*
hypotheos defendendæ nimio abreptus fuisse vi-
detur studio. Neque tamen diffitendum, eum
testem pro se Ciceronem citare qui Acad. Quæst. Lib.
4. Sect. 74. sub persona Philosophi Academiæ no-
væ addicti, ita ait: Parmenides, Xenophanes, mi-
nus bonis quanquam versibus, sed tamen illis versibus in-
crepant eorum arrogantiam quasi irati, qui cum sciri
nihil possit, audeant se scire dicere. Et ab his ajebas
removendum Socratem & Platonem. Cur? an de ul-
lis citius possum dicere? vixisse cum his equidem videor:
ita multi sermones perscripti sunt, e quibus dubitari
non possit, quin Socrati visum nihil posse sciri. Exceptis
unum tantum, scire se, nihil se scire: Respondemus
ad h. l. primo observandum hominem loqui, qui
simili errore delusus veteres quosvis Scepticos
fuisse probare sustinuit. Sect. XV. ejusdem libri
Socratem & Platonem e numero Scepticorum eximit
Cicero. Imo Acad. Quæst. Lib. I. Sect. 15. præ-
clare explicat qua ratione illud nihil scire intelle-
xerit: Socrates inquit, in omnibus fere sermonibus,
qui ab iis, qui illum audierunt perscripti varie copiose
sunt, ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios:
nihil se scire dicat nisi id ipsum, eoque præstare cæteris,
quod illi, quæ nesciant, scire se putent; ipse se nihil
scire,

scire, id unum sciat: ob eamque rem se arbitrari ab Apolline omnium sapientissimum esse dictum, quod hæc esset una omnis Sapiencia non arbutari sese scire, quod nesciat. Hæc ultima verba satis declarant, quo sensu dixerit Socrates se nihil scire: nimirum tanquam prudens Philosophus animadvertibat cognitionem nostram arctis esse circumscriptam limitibus, atque adeo ineptos eos esse, qui ob qualemcunque cognitionem rerum altos gerunt spiritus. (2.) neque existimandum, si quando Socrates apud Platonem cum primis dubitanter loquitur, universalem eum ἐποχὴν adprobari. Plato tortuoso dicendi genere usus sine dubio prouti e re sua esse putavit, induxit loquentem Socratem. (3.) tandem ex universa Philosophiæ Socraticæ ratione & indole esset demonstrandum, quod aut aperte Scepticismum defenderit, aut saltem ita sermonem semper instituerit, uti palam constat, eum non credidisse dari certum aliquod veritatis Criterium. Hoc autem vix ex veterum monumentis certo poterit probari. Nullus autem dubito, quin singularis illa ratiocinandi methodus, qua usus est, in causâ fuerit hujus suspensionis: interim in ipsa ratiocinationis ejus methodo haud pauca adsunt velligia, sententiæ quam defendimus: ita Xenoph. libro 4. ait: cum ipse aliquid oratione percurreret, per ea progrediebatur, quæ maxime essent in confesso, quod esse hunc modum tutum existimaret ratiocinandi. Itaque cum aliquid dicebat omnium maxime quos ego novi Auditores ut adsentirentur efficiebat, si ea, de quibus ei conveniebat cum eo quicum colloquebatur, essent vera, tum vero juxta hanc methodum vera & recta erat ratiocinatio, sin minus argumentatio, quæ a Dialecticis ad Hominem vocatur, cujus interdum ma-
jor

jor est efficacia quam veræ demonstrationis. Scio quid oppositurus sit *Illustris Præsul*: nimirum concedet, Socratem ex iis concludere, quæ sibi ad adversariis concessum iri, animadvertisset; at quæri, utrum hæc ipsa, quæ concedebantur, ab ipso pro immotæ veritatis principiis habita fuerint nec ne. Respondemus autem non pauca dari vestigia, ex quibus pateat, eum, ea in ratiocinando præstruxisse fundamenta, quæ pro certis ipsemet habuit. Ex. gr. apud *Xenoph.* Lib. 2. pag. 464. occurrit colloquium, quod habuit cum filio suo *Lamprocle* minus æquo animo acerba convicia matris ferente. Quærit igitur ex filio, utrum existimet, ingratum animum esse peccatum; quod cum concessisset filius, ostendit, eum graviter peccaturum Deosque & homines iratos habiturum, si matrem iræ impetum non sustinentem, minus coleret. Apparet ex hoc, fundamenti loco posuisse *Socratem*; ingratum hominem contra legem agere. Quamvis autem hæc propositio non sit ex veritatibus primo primis, ut ita dicam, petita; tamen est ex propositione certissima, evidentissimaque, quæ non minus videtur certa, quam illa *Geometrarum*, omnes anguli trianguli simul sumti, æquales sunt duobus rectis: quæ itidem ex certissimis axiomatibus constat. Neque insuper, quod tamen contendit *Huetius*, credibile est, *Socratem* in familiaribus semper colloquiis ita locuturum fuisse, ut perpetuam sectati videretur *ἐκείνῳ*. Certe in *Xenophontis OEconomico* non semel deposita *ἐργονευστικός* persona sine ambagibus animi sui profert cogitata, id quod supra de Ignorantiæ confessione ex *Ciceronis* interpretatione audivimus, constat. Idem confirmat *Plato* in *Theæteto* dicens:

Κινδυνεύει τῷ ὄντι ὁ Θεὸς σοφὸς εἶναι, καὶ ἐν τῷ χρησμῷ
 τῆτο λέγειν, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη σοφία ὀλίγη τίνος
 ἀξία ἐστὶ καὶ ἔδενος. Καὶ φαίνεται τῆτο λέγειν τὸν
 Σωκράτην προσκεχρηθῆαι δὲ τῷ ἐμῷ ὀνοματι, ἐμὲ πα-
 ραδειγμα ποικμενος. Ὡςπερ ἂν εἴποι ὅτι ἔτος ὑμῶν,
 ὡ ἀνθρώποι, σοφοτάτος ἐστὶν ὅστις ὥςπερ Σωκράτης ἐγ-
 νῶκεν ὅτι ἔδενος ἀξίος ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ πρὸς σοφίαν.
 i. e. *Solum ergo Deum esse vere sapientem, & in O-
 raculo illo hoc dicere putabat, humanam Sapientiam
 parvi, imo nihili pendendam esse; quod vero Socratem
 dixisset, usum esse suo nomine, & Exempli instar ipsum
 protulisse; quasi dixisset: Is demum vestrum ὦ Homi-
 nes, sapientissimus est, qui ut Socrates, intellexit, se
 revera nullius esse pretii, ad Sapientiam quod attinet.
 Confer J. Clericum Sylv. philolog. p. 194. Atque
 hæc de Scepticismo Socratis sufficiunt. (*)*

V.

Transeamus ad tertiam *Aristophanis* objectionem,
 seu Calumniam potius audiendam: objicit *Socrati*
 quod discipulos pecunia emungere soleat.

Act. I. sc. I.

Οὔτοι

(*) Addendum hisce: *Socratem*, dum de Ig-
 norantia nostra locutus est, ut plurimum ad quæ-
 stiones physicas respexisse. Notum enim est Præ-
 ceptores, quibus usus est *Vir Summus*, ut plu-
 rimum de origine adspectabilis mundi disseruisse,
 neque tamen certi quid attulisse. Notum insuper
Socratem cum *Heraclito* credidisse, corpora in per-
 petuo fuisse fluxu, atque adeo perpetuæ mutatio-
 ni esse obnoxia.

‘Οὔτοι διδάσκουσ’, ἀργυριον ἢν τις δίδω,
Λεγόντα νικᾶν καὶ δίκαια καὶ δίκαια.

Hinc *Strepsiades* cum *Socrate* colloquens, inquit;
Μισθον δ' ὄντιν' ἂν πράττῃ μ', ὁμᾶμαι σοι καὶ ἀθῆσαι
τῶς Θεῶς, mercedem me dare quamcunque pactus fue-
ris testor Deos. Ad verba v. 98. *Scholiastes* hæc ha-
bet: Καὶ τῶλο ψευδὸς, διαβολῆς χάριν. ‘Ουδεὶς
μισθον ἐτελεῖ Σωκράτει. Ἐπεὶ ἐκεῖνος ἐφασκε μη-
δὲν εἶδεναι. Διοπερ καὶ ὑπο Πυθίῃ σοφὸς ἐκριθῇ. Τῶλο
γὰρ αὖτις πρῶτον ἐκρίνευ εἶναι σοφόν. Το γνωρίζαι
ὅτι μηδὲν οἶδε. Πῶς ἔν αν μισθον ἐπράττειο παρὰ
τῶν συνονίων ὁ λεγὼν περὶ αὖτις ὅτι ἔδεν οἶδα. Quam
vera hæc sint, ex antecedentibus patet, neque eti-
am si verum esset, recta esset defensio. Hinc re-
ctissime D. *Küsterus* ad hæc *Scholiastis*: Male ra-
tionem concludit *Scholiastes*, si hoc solo argumento,
quod *Socrates* dixerit se nihil scire, evinci posse pu-
tat, eum malam mercedem a discipulis suis exegis-
se, utpote qui nihil haberet, quod eos docere posset.
Nam docendi utique ἔ instituendi sunt Juvenes,
antequam ratione scire possint, se nihil scire. Do-
cta quippe hæc ignorantia est, ad quam ut perve-
niatur, ἔ disciplina ἔ multarum rerum scientia
opus est. Nimirum sapiens cum dicit se nihil scire;
scientiam suam cum tota rerum natura comparat,
cujus tantam esse immensitatem videt, ut scientiæ
suæ modulum cum ea collatum ne puncti quidem vi-
cem obtinere facile intelligat. Eadem scientia ma-
gna est, ἔ suspicienda, si comparetur cum captivæ
vel potius ignorantia ἔ falsa opinione aliorum ho-
minum, qui ob hoc ipsum, quod revera nihil sciunt,

nec unquam cogitatione sua arctissimos Sensuum limites transcenderunt, multa vel potius omnia se scire putant. Ita rectissime Küsterus. At ut directe Calumniatorem aggrediamur, dicimus nihil magis a moribus Socratis alienum fuisse, quam hoc. Hinc illam μιθαρνηκην apud Platonem lapsissime exagitat, ut in Euthydemo pag. 304. aperte de Sophistis ait Socrates, quod Comicus objicit διδάξαι τον ἐθελοντα ἀργυριον δεῖναι. Apud Xenoph. memorab. Cap. 2. Sect. 7. de Socrate. Ἐθαυμάζε δε αν τις ἀρετην ἐπαγγελλομενος, ἀργυριον παρατοίσο, mirum ipsi videbatur eum, qui virtutem profiteretur, pecuniam exigere. Notum est illud Colloquium, quod habuit cum Antiphone, ipsum reprehendente, quod mercedem non postularet: confert eos, qui mercede accepta disciplinas alios docent, cum formosis puellis, stupro corporis elegantiam formæ aliis communicantibus, se vero cum eleganti puella virtutis amore Viro probò nubenti. Tandem etiam accedit Laërtius lib. 2. dicens: μισθον τε δεῖναι εἰσεπραξέλο mercedem nullam exigebat, nempe a discipulis, quem antea dum in Officina lapidaria adhuc ageret, stipes ad usum vitæ necessarias cepisse, idem dixerat Laërtius. Imo tantum aberat, ut accepisset a discipulis pecuniam, ut etiam dona ab amicis & divitibus oblata respueret: testatur id Ælianus Var. Hist. 9. cujus verba latine tantum dabo. Alcibiades ambitione quadam munificus complura magnaue dona Socrati dono misit. Cum ergo Xantippe miraretur donorum amplitudinem, & ea cuperet accipere, dixit Socrates, quin & nos certemus liberalitate cum Alcibiades.

de, & ea quæ ab ipso mittuntur non capiamus ad declarandam & nostram animi magnitudinem. Hinc Alcibiades ipse in Convivio ait; Socratem difficilius pecuniis quam Ajacem ferro domari posse. Eum autem morem servabat Socrates, ne Sophistas pecuniæ studio deditos, imitaretur, & quod innoxia naturæ desideria sequens, paucis esset contentus vitæ adminiculis. Hoc ultimum testatur Xenoph. Mem. Lib. I. Nam usque adeo, inquit, frugalis erat, ut haud sciam num quis lucrum tam exiguum labore suo faceret quod non alendo Socrati sufficeret. Quippe Cibi tantum sumebat, quantum jucunde comederet. Ad eam sic paratus accedebat, ut si desiderium obsoniorum ei esset. Etiam quivis potus ei gratus erat, propterea quod non biberet, nisi sitiret. Si vero nonnunquam invitatus ad cœnam vellet accedere, tum id, quod difficillimum est, plurimis, cavere scilicet ne quis se repleat ulterius quam commodum sit, ipse perquam facile cavebat. Illis autem qui hoc facere non possunt, auctor erat, ab iis, ut sibi caverent, quæ suadent, ut tametsi quis non esuriat, nihilominus tamen edat, ac non sitiens bibat. Quod si tamen Socrates, quærat paupertate, vel maxime mercedem oblatam accepisset, ut vitam toleraret, atque sustentaret facilius, an dignus fuisset, ut tanta verborum acrimonia eum exciperet Comicus aliquis, quorum mos est, muscarum instar, culinas sectari, & aliena vivere quadra? quid si nostris temporibus vixisset Aristophanes, quo plerique docentes ita pecuniæ inhiant, ut vel ob hoc unum ad literas animum adjunxisse videantur? Utinam adolescentuli nunquam grandi pretio difficiles emerent iugas! at de his jam quidem nos non agimus.

VI.

Pervenimus tandem ad quartam eamque gravissimam calumpniam. Contendit Poëta Philosophum nostrum Numen tollere, Deos patrios rejicere, & novos Deos introducere. Act. 3. Sc. I. Strep-siades:

*Ecce autem, ecce Jovem Olympium; quæ insania
Te isthac ætate credere, esse aliquem Jovem.*

Ph. *Quid tu isthoc rides quod verum est? St. quia video
Te esse puerum, & sapere Senum deliria.*

Ph. *Quid est. St. Jurastin' modo nunc Jovem?*

Ph. *Equidem. St. Viden ergo quam bonum sit discere?
Ab mi Phidippide, non, non est Jupiter.*

Ph. *Quis ergo alius? St. Turbo imperat expulso Jove.*

Ph. *Papæ, quas tu nugas agis? St. Atqui isthuc scias
Ita se habere. Ph. Quis hoc dicit? St. Noster Socrates.
Et Charepho, qui novit passus pulicum.*

Denuo eodem loco Socrates ad Strep-siadem $\mu\eta\lambda\eta\gamma\eta\sigma\eta\varsigma$, $\kappa\alpha\iota\epsilon\varsigma$ Zeus. Act. V. Scena III. ait: Strep-siades:

*Me miserum & stupidum; quantum insanivi modo
Quod Socrati credens, abjeci omnes Deos.*

Act. I. Scen. 4. & sequentibus objicit Socrati, quod solas nubes pro Diis habeat; fulmina, tonitrua, aliaque insolita cœli $\varphi\alpha\upsilon\tau\omicron\mu\epsilon\nu\alpha$, nubium casu cadentium & in se irruentium motui adscribendo. Unde patet Aristophanem non tantum eum sprete cultus publice recepti impugnare; sed simul tueri velle, eum omnis Religionis hostem esse. Vide Act. I. Scen. IV. ibi Strep-siades:

Sed

Sed quæso unde ignitum illud fulmen decidit? hoc doceas me. Nam feriens nos & frigore percellit & ambulat: & æquus Juppiter hoc ipsum in perjuros celsa jaculatur ab arce. SO. Et quomodo (tu fatue & Lunatice qui Saturnia oles) si perjuros fulmine plectit, quomodo non etiam ille Simonem atque Theorum, atque Cleonymum eodem sacro percutit igni? quandoquidem supra modum & illi perjuri: sed in ædem ipse suam jurit & concutit, aut excelsa cacumina Suni aut rigidas quercus. Quid ab his patitur? numnam pejerat ilex? In sequentibus clarius adhuc loquitur Strep-siades, edoctus scilicet a Strep-siade ita Socrates: Ergo jam nihil aliud Deum esse credes numina præter hæc nostra Chaos, Nubes, & Linguam tria primordia rerum. St. Imo aliis Diis ne loquar ego quidem (licet offerar ipsis obviam) neque sacrificem, neque litem, neque thus ingeram in aras. Verbo de effectibus, quos solent edere nubes, tonitrua, loquitur, vel loquentem potius inducit Socratem Comicus uti solent illi, qui prorsus omnem Numinis & existentiam & providentiam rejicere solent. Vide Illustiris Spanhemii Observat. ad Act. I. Sc. 4. Adde ejusdem notas ad v. 125. Pluti, ubi alia loca ex Æschylo adducit, ex quibus omnibus patet, Aristophanem voluisse ostendere, Socratem sacra & profana perinde habere, licet Plato & Xenophon in eo potius causam ipsius tueantur, quod non neglexerit aut publice proscripserit Deos patrios.

VII.

Juvat igitur hæc omnia diligenti submittere examini atque dispicere, utrum Numen omne sustulerit Socrates. Apud Xenoph. Lib. 4. pag. 503. edit. Bas. existentiam & Providentiam Numinis aper-

te fatetur: ita enim ex versione Bessarionis loquitur Socrates: Dic mihi o Euthydemus, venitne tibi unquam in mentem, quomodo diligenter omnia Dii immortales, quibus indigeant homines, crearunt? Ac ille. Non ædepol ait. Non scis, inquit, quod cum luce egeamus, hanc Dii nobis præbuerunt? ita ait mehercle: quæ si non esset, nihil inter nos & cæcos interesset, quod ad oculos quidem attinet. Atqui cum quiete etiam indigeamus, noctem nobis, quiesis optimum tempus fecerunt. Hoc igitur, inquit, omnino gratiarum actionem meretur. Sol vero cum lucidus sit horas diei cæteraque omnia nobis declarat. In nocte vero cum ipsa tenebrosa sit, stellas in cælo fixerunt, per quas horis noctis nobis notificatis, multa, quæ oportet, agimus. Ita est, ait. Ac luna quidem non modo noctis, sed etiam mensis partes nobis manifestat. Vehementer ait. Quod autem cum nutrimento nobis opus esset, inquit, hoc e terra nobis Dii produxere, ac tempora ad istud congrua præbuere, quæ non solum quibus indigemus multa atque diversa, sed etiam quibus delectaremur, offerrent. Quid tibi videtur? Magnæ, ait esse, Clementiæ. Quod autem aquam quoque nobis rem pretiosam præbuerunt, plantis ad augmentum una cum terra aptissimam, nobis cum aliis simul cibariis nutrimentum, quæ cum misceatur alimentis, parabilia, utiliora ac delectabiliora ea facit: & quoniam plurimum ejus indigemus eam suppeditat nobis abundantissimam? & hoc ait, Providentiæ est. Quod autem ignem, inquit, nobis dederunt, frigus arcentem, tenebras dissolventem, ad omnem artem omniaque utilitatis gratia hominum facienda cooperantem? nihil enim illorum, ut uno verbo dicam, quæ ad vitam humanam utilia sunt, homines absque igne faciunt. Excellentis Bonitatis est, ait, atque clementiæ. Quod autem Sol cum hyemale solstitium attingat, ad nos rursus
acce.

accedit, fructuum hos quidem maturans, hos deficcans, quorum videlicet tempus præteriit: & cum hæc agat non propius venit, sed cavens ne si plus quam oporteat nos calefaciat, nobis afferat nocumentum, regreditur: cumque iterum ibi fuerit, ubi nobis etiam manifestum est, si longius aberraret frigore congelaremur, rursus mutatus nobis adpropinquat, in eaque parte cæli versatur, ubi quammaxime nobis profit? ædepol, ait, hæc omnia videntur hominum gratia facta esse. Quod autem cum manifestum sit non potuisse nos sufferre nec æstum, nec frigora, si repente venerint, tam paulatim ad nos accedit sol, tamque paulatim a nobis recedit, ut in utrisque contrariis constitutis nos lateat? Ego quidem ait Euthydemus, hoc nunc cogito, ne non sit aliquod iis opus, præterquam ut de hominibus curam habeant. Hoc autem solum me impedit, quod etiam cetera animantia participant his. Ad hæc Socrates: Nonne manifestum est, inquit, hæc etiam pro hominibus gigni atque educari? quod enim aliud animal tot fruitur bonis a capris, porcis, bobus, equis, asinis, ceteris animantibus, quot homines? Mihi quidem videtur quod plurimis bonis ab istis, quam a plantis fruuntur. Nutriuntur namque, atque pecuniam exigunt, non minus ab istis, quam ab illis. Multique hominum his quidem, quæ a terra gignuntur, non utuntur in cibum: a pecudum vero lacte, caseo ac carnibus nutriti vivunt. Omnes autem cicurantes & domantes utilia animalia, utuntur eis, ut cooperatoribus & in aliis multis. Concedo tibi hoc etiam ait. Video namque illa quoque, quæ nobis sunt fortiora, tam subiecta hominibus effici, ut eis, ut volunt, utantur. Quod autem cum multa diversaque sint bona atque utilia, Sensus hominibus crearunt ad singula congruos, per quos omnia sentiamus: quodque rationem nobis largiti sunt, qua cogitavimus

ac memoria teneremus, quæ sentimus, quidque nobis conducat, reperiremus, multos modos inveniremus, quibus bonis quidem frueremur, mala vero depelleremus. Et ad hæc linguam nobis præbuerunt, per quam omnia bona alter alteri communicaremus, docendo, leges ferendo, Rempublicam gubernando: videntur profecto o Socrates magnam hominum curam Dii habere. Ita insignis ille Philosophus Socrates. Sane utitur hic argumento Philosophus noster, quod non solum urgentissimum est; sed quorumvis, etiam simpliciorum captui attemperatum, nimirum ab ordine, & finibus Universi. Solent equidem accuratiores ævi nostri Philosophi, quædam axiomata & propositiones præmittere, antequam argumento illo utantur; nullus autem dubito, quin Socrates, qua erat insigni mentis perspicacia, supposuerit, postulata illa, quæ recentiores solent præmittere, ab Euthydemo concedi. Admiremur autem hic insignem Viri prudentiam, quod subtilioribus argumentis posthabitis, ea proposuerit, quæ ingenio humano quammaxime sunt attemperata atque convenientia, requirunt enim argumenta illa, uti in Scholis appellantur, metaphysica, homines qui attentissime singulas ideas, propositiones, atque nexum earum perpendunt, quorum exiguus inter homines numerus est. Saltem in eo longe prudentior discipulis Cartesii erat, qui ubique, etiam in compendiis Theologiæ, ubi minime necesse erat, duo illa argumenta ab idea Dei petita in medium proferunt; quæ uti sunt valde subtilia & ex multis aliis propositionibus elicita; ita minime apta sunt, ad solidam

dam persuasionem circa gravissimum hoc caput, ingenerandam; ut non dicam, de quo tamen jam non agitur, falsa esse, saltem omnium qui de hisce meditantur confessione, multis dubiis obnoxia. Observandum insuper *Socratem* hîc voce *Deorum*, non *Dei* uti; sine dubio quia noluit offendere discipulorum animos, atque sensim sensimque ad hanc veritatem inculcandam procedendum existimavit. Ut non dicam, quod difficile esse existimaverit, de Deo aliquid certi asserere. Notum est *Platonem* in *Timæo* pag. 526. dixisse: Τον Ποσειδῶνα καὶ Πάριον τὸ πάντως εὖρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρονία εἰς πάντας ἀδυνατῶν λεγείν. Rectene autem fecerit nec ne, *Socrates*, quod majori Zelo compulsus non fuerit ad salutarem illam propositionem tuendam & defendendam, jam quidem non quærimus. Certe si *Euthydemus*, & qui præsentes erant, ratiocinari potuere, sine magno labore sentire poterant, quid animo premeret *Socrates*. Ad sunt præterea in *Platonis* dialogis non pauca vestigia contemptæ Opinionis, publice de Diis receptæ. In *Eutyphrone* inducit *Plato Eutyphronem*, nescio quem, quasi Patrem capitis accusaret, factumque hoc suum nefarium exemplo *Jovis*, qui vincula *Saturno* injecerat eumque exsecuerat, defenderet. Quod cum *Eutyphro* dixisset, addidissetque ideo quosdam sibi indignari, quod patris esset accusator: qui tamen id, quod *Saturno* fecerat *Jupiter*, non improbarent, qua in re a semetipsis dissentirent; respondet *Socrates*, *se ea de causa reum factum, quod cum talia quispiam de Diis diceret, moleste ferret: ἀρα γε τῶν ἐστὶν ἑνεκά την γραφὴν Φεύγω, ὅτι τὰ τοιαῦτα δυσχερὲς πῶς ἀποδεχομαι.*

δεχομαι. In fequentibus etiam ostendit, se fabulis Græcorum de Diis fidem non habuisse, cum mirabundus sic interrogat *Eutyphronem*; *an ergo bellum putas Diis esse revera inter se, & graves inimicitias, & pugnas, & alia hujusmodi multa, quæ dicuntur a Poëtis & bonis Scriptoribus? His cum alia nobis templa imaginibus sunt variegata, tum etiam in magnis Panathenaicis pepulum ejusmodi præcturis plenum in arcem fertur. Verane hæc esse dicimus o Eutyphron?* Καὶ πολέμον ἄρα ἡγή σὺ εἶναι τῷ Ὀντι ἐν τοῖς Θεοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἔχθρας δεινὰς καὶ μάχας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ, οἷα λεγέσθαι ὑπὸ τῶν Ποιῆτων καὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν γραφῶν; τὰ τε ἄλλα Ἱερά ἡμῖν καὶ ἀπαπεποικιλίαι, καὶ δὴ καὶ τοῖς μεγάλοις Παναθηναίοις ὁ πεπλος μέσος τῶν τοιγῶν ποικιλμάτων ἀναφερεῖται εἰς τὴν ἀκροπόλιν. Ταῦτα ἀληθῆ φωμεν εἶναι ὡς Ἐυθύφρων. Hinc ipse *Plutarchus de placit. Philosoph. Lib. I. cap. 7. Socratis & Platonis de Deo sententiam exponens sine ambagibus quid senserint, aperit, dicens: Σωκράτης καὶ Πλάτων το ἐν το μονοφύες, καὶ ἀύλοφύες, το μοναδικον, το ὄντως ἀγαθον. Πάντα δὲ ταῦτα τῶν ὀνομάτων εἰς τον νεν σπενδει, νεν ἐν ὁ Θεος χωριστον εἶδος, τρεῖσι το ἀμιγες πασης ὕλης μηδενι παθήῃω συμπεπλεγμενον. i. e. Socrates & Plato unum singularis & per se subsistentis naturæ ac solitarium, revera bonum; omnia autem hæc nomina ad mentem referuntur. Mens ergo est Deus, species separata, hoc est sincera, ab omni materiæ mistura; nec ulli rei, quæ pati aliquid possit, implicita. Idem Socrates citato Xenophontis loco, probat, Deum inconspicuum esse,*

esse, nec minus tamen colendum. pag. 505. *Quod igitur Dii sint, hominumque habeant curam, tu quoque o Euthydeme cognosces, si non expectes quousque Deorum videris formas. Satis namque erit, opera eorum considerando colere ac honorare Deos. Cogita autem quod ipsimet etiam Dii eo modo se nobis ostendunt. Nam & alteri Dii, cum omnia nobis bona præbeant, nihil horum tamen nobis palam visi largiuntur. Ille quoque qui totum orbem ordinat atque continet, in quo omnia honesta bonaque sunt, quique cum semper eis utamur, semper nihilominus recentia, sana & immortalia ea nobis dat citius, quam homo cogitet, & absque defectu nobis ministrat, hic maxima quidem intelligitur operans, hoc vero totum gubernans invisibilis nobis est. Et paulo infra. Atqui hominis etiam anima, si quid aliud humanum, natura divina participat. Nam illam in nobis dominari manifestum est, videtur autem minime. Quæ cum quis consideret non negligat invisibilia oportet, sed ex illis quæ sunt, potentia eorum cognita, honore Deos prosequatur. Observandum heic loci Socratem Deum omnium rerum Auctorem distinguere a Diis. Atque adeo interdum sententiam suam clarius, quam alibi, exponere. Ratiocinatur hic eodem modo, quo usus est Paulus Apostolus ad Rom. I. Τα γὰρ ἀόρατα αὐτῶν ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καὶ θεοαίτια. Concessit porro Socrates, dari leges quasdam divinas omnibus in universum hominibus præscriptas. Probat hoc Xenoph. locus pag. 508. supra Sect. IV. a nobis adductus.*

Preces, quas ad Deos fundebat, & quas inculcabat aliis peragendas, singularem ingenii bonitatem præ se ferunt. pag. 450. ait Xenophon: Καὶ εὐχεῖο δὲ πρὸς τὰς θεὰς ἀπλῶς τ' ἀγαθὰ δίδοναι, ὥς τὰς θεὰς καλλίστα εἰδόσας ὅποια ἀγαθὰ ἔσι, τὰς δὲ εὐχομένους χρυσιον, ἢ ἀργυριον ἢ τυρρανίδα, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, εἶδεν διαφορὸν ἐνομίζεν εὐχεσθαι, ἢ εἰ κυβεῖαν, ἢ μάχην, ἢ ἄλλο τι εὐχομένο των φανερώς αἰδηλῶν ὅπως ἀποβησοῖτο. i. e. Orabat autem Deos simpliciter bona præstare, tanquam optime Dii quænam nobis bona sint scirent. Qui vero aurum, aut argentum, aut tyrannidem aut quippiam hujusmodi a Diis orando petebant, illos simile quid opinabatur orare, ac si ludum taxillorum aut prælium, aut aliquid orassent, cujus incertus exitus esset. Eodem libro pag. 452. egregie divinæ Providentiæ laudes ebuccinat. Dicam vero inquit Xenophon, quæ quondam eum de Numine cum Aristodemo, qui parvus cognominabatur, audieram disputantem. Cum enim eum consideraret nec Diis sacrificantem, nec divinatione usum, quin in contemptu habentem ac deridentem illos, qui ea faciebant. Dic mihi Aristodeme inquit, sunt ulli hominum, quos ut sapientes admiraris? ita esse respondet. At ille: expone nobis nomina inquit: In versuum ego compositione Homerum quammaxime sum admiratus, in dityrambo Melanippidem: in Tragædia Sophoclem: in arte statuaria Polycletum: in pictura Zeuxin. Utrum autem Socrates ait, illi tibi videntur magis admirandi esse, qui insipientia & immobilia simulacra operantur, an illi, qui animalia scientia & mobilia? multo per Jovem inquit, qui

qui animalia faciant praesertim si non sorte, sed cogitatione haec fiant. Illorum vero quae incerta sunt ad quem finem tendant, quaeque manifeste in utilitatem cedunt hominibus, utraque fortunae, ac utraque iudicis rationis & cogitationis opera esse? Quid vero non tibi videtur, qui principio homines fecit, utiliter eis sensus tribuisse, per quos unumquodque sentirent? oculos ut visibilia videant, aures ut audibilia audiant. Sic etiam de iis, quae odore sentiuntur, quorum nulla esset utilitas, si non additae nobis nares fuissent. Dulcium etiam & acutorum quis nobis esset sensus, si non fuisset nobis lingua data, iudex illorum? Et ad haec non videtur tibi hoc etiam Providentiae opus fuisse, quod cum visus imbecillis esset, palpebris eum circumvallare, quae cum opus fuerit uti visu, aperiuntur, in somno vero clauduntur? Ut vero ne venti nocere possint, pilos palpebrarum, quasi decoloratorium ac supercilia eminentia super oculos imposuit, ne qui descendit a capite sudor noceat. Quod autem aures suscipiunt quidem omnes voces, nunquam autem implentur, dentiumque anteriores quidem omnibus animalibus tales constructi sunt, ut secare possint, molares autem, ut ab illis cibum incisum susceptum molere valeant. Ac os, per quod animalia ea, quae capiunt immittunt in ventrem, penes oculos naresque situm est. Turpium vero ac foetidarum rerum, quae projicienda sunt, illorum inquam conductus retro construxit, ac regionem eis tribuit, quam longinquam a sensibus. Haec omnia cum tanta Providentia facta, dubitas an fortunae, an rationis sint? Non per Jovem inquit: quin ita consideranti mihi, videntur

tur hæc omnia sapientissimi Creatoris, animantibusque affecti opus quoddam fuisse. Eadem pagina asserit, Deum esse laudandum quod admirabili artificio mentem corpusque formaverit. Aristodemus dixit: non negligo ego Deum o Socrates, inquit, sed arbitror, eum majorem esse, quam ut indigeat meo cultu, immo Socrates, ait, quanto tibi major esse videtur, tanto magis colendus atque adorandus est. Scias o Socrates, inquit, quod si arbitrarer Deos hominum habere curam non negligerem eos. Et cur ait non opinaris eos de nobis curare, cum videas eos primum quidem solum hominem animalium rectum creasse, (quod id efficit, ut multa provide re possit magisque respicere quæ supra se sunt ac minus laborare) visumque, & aures ac os dedisse? deinde aliis quidem gradientibus pedes solum præstasse, qui ad ambulandum conferunt: solum homini manus quoque addidisse, quibus plura operatur, propter quæ feliciores sumus cæteris animantibus? at linguam cum cætera animalia habeant, solum humanam talem fecisse, ut modo hanc, modo illam partem Oris tangat, ac vocem articulet, alterque alteri, quæcunque velit significet. Non vero satis habuerunt de corpore nostro curasse: sed quod majus est, animum quoque quam optimum homini immiserunt. Cujus namque alterius animalis animus, primum quidem cognoverat maximarum optimarumque rerum Creatores Deos esse? quod vero aliud genus præter Homines Deos colit? aut quæ anima accommodatior humana est vel ad famem præcavendam vel sitim, frigora, æstus, aut morbis obviandum, aut robur exercitatione consequendum, aut ad doctrinam percipiendum, laborandum, aut quæcunque vel viderit vel audiverit perdoctusque fuerit, memoria retinendum? Annon tibi omnino perspicuum est, quasi Deos inter cætera animalia homines vivere ipsa natura omnibus aliis corporeque

poreque animaque præstantes? nec enim si corpus haberet bovis, mentem autem hominis, quæcunque voluisset agere potuisset, nec illa, quæ cum manus habeant, amentia sint, aliquid plus habent, tu vero cum utriusque optimum a Diis habeas, non arbitraris, eos tui curam habere? Quando ergo, aut cum quid faciant, putabis eos pro te curare? an cum Consiliarios tibi mittant, quemadmodum tu ais eos mittere debere, ac instruant, quid agendum, quidve non agendum sit? Ecce paucis interjectis: Disce o optime, quod tua etiam insitata mens, quemadmodum velit, tuum corpus gubernat. Itaque opinandum est, illam etiam, quæ totam continet Sapientiam, quemadmodum sibi placitum est, sic omnia gubernare. Num putas, tuum quidem oculum posse ad multa usque passuum millia pervenire, divinum autem oculum impossibile esse simul totum conspiciere? aut tuam quidem animam de his quæ apud diversas regiones geruntur, aut Athenis aut in Sicilia, sive apud Ægyptios, posse cogitare, Prudentiam vero divinam omnia simul non posse curare? nempe, si quemadmodum cum gratum hominibus facias, facile eos qui gratum tibi faciunt cognoscere potes: cumque consilium petas, quinam prudentes sint haud ignoras: sic etiam Diis grata faciens experientiam capere velis, si qui eorum consulerent, quæ incerta hominibus sunt, scies eos profecto tales esse, ut simul omnia viderent ac audirent, & ubique adessent, simulque omnium curam haberent. Itaque (ita addit Xenophon) mihi videtur cum hæc diceret, suis Auditoribus persuadere, non modo cum ab hominibus videantur ab injustis & turpibus & impiis rebus abstinere, sed non minus cum in solitudine essent: cum certo tenerent, nihil eorum quæ agerent, Deos latere. Ita Xenophon. Quam præclara hæc sint, & ad hominem rectæ rationis capacem, virtutis-

que studiosum ad recte vivendum apta, nemo non videt. Quid de *mentis immortalitate* senserit notissimum est. Hinc inde in *Æschinis Dialogis*, *Platonis Phædone*, *Gorgia*, de hoc argumento agit. Unum tantum atque alterum addam testimonium. In *Dialogo tertio Æschinis*, qui agit de morte, postquam ex mente veterum Græcorum de statu hominum bonorum & malorum post mortem locutus esset: ita ait pag. 117. edit. Clerici: *Hæc quidem audiui a Gobria; tu Axioche iudicium feres: ego enim ratione adductus hoc unum certo scio, animam omnem esse immortalem. Hæc vero, etiam cum ex hoc loco migravit, est sine tristitia. Itaque sive infra, sive supra, beatum te esse oportet, qui pie vixisti. Pudet me tibi quicquam dicere o Socrates, tantopere enim absum a metu mortis, ut jam amore ejus tenear: ita me hic sermo, quasi etiam cælestis permovit. Jam vitam despicio migraturus quippe in meliorem domum. In Phædone Sect. 46. ait: Hæc igitur eo modo se habere, ut ego narravi, non decet Virum iudicio præditum adfirmare. Attamen vel hæc, vel talia quædam esse circa animos nostros eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem esse liquet, hoc adferere & decere mihi videtur & dignum esse sic rem habere putantem periclitari. Taceo alia loca, quæ Viri D. collegunt. Vide quæ congeffit Witsius Miscell. Tom. 2. p. 686. de *Justificatione ex mente Gentilium*. Scio Virum Optimum non semper eadem cum confidentia loqui de hoc gravissimo argumento: neque mirum est, si cogitemus, quo tempore vixerit, & quæ dubia ratio sola suppeditare possit. Interim si omnia loca, in quibus de hoc argumento egit, conferamus, patebit, summum virum credidisse maxime probabile esse, mentem corpori*

corpori superfuturam, atque Deum recte & male factorum rationem habiturum. Evidentia *mathematica* hic locum non habet. Sufficit maxima *probabilitas*. Quæ quin in animo *Socratis* radices egerit, nullus dubito. Nihil jam dicam de egregiis præceptis ad recte vivendum mirum quantum facientibus: quæ adferre possem contra *Aristophanem*, quæque a *Stanlao*, *Clerico*, *Charpentier*, aliisque dudum collecta sunt. At hæc mihi sufficere videntur ad defendendum incomparabilem Philosophum. Mirum autem est, non solum *Aristophanem* impurissimum & dicacissimum nebulo- nem; sed & Patrem aliquem Ecclesiæ, quos ta- men veritatis amantissimos esse oporteret, pessime de Optimo Viro judicasse. Factum hoc est a *La- tancio* Oratore quidem populari, sed veritatis non admodum semper studioso. Is *Lib. 3. Sect. 20.* pag. 356. edit. *Walchii* ita rethoricatur: *Aliquid ergo Socrates habuit cordis humani, qui cum intellige- ret, hæc non posse inveniri, ab ejusmodi quæstionibus se removit, vereorque ne in eo solo. Multa enim sunt ejus, non modo laude indigna, sed etiam reprehensione dignissima, in quibus fuit suorum simillimus. Ex his unum eligam, quod ab omnibus sit probatum. Celebre hoc Proverbium Socrates habuit: Quod supra nos, nihil ad nos. Procumbamus igitur in terram, & manus nobis ad præclara opera datas convertamus in pedes. Ni- hil ad nos cælum, ad cujus contemplationem sumus ex- citati, nihil denique lex ipsa pertineat. Certe victus nostri caussa de cælo est. Quod si hoc sensit, non esse de rebus cœlestibus disputandum, ne illorum quidem ra- tionem potuit comprehendere, quæ sub pedibus habebat. Quid ergo? num erravit in verbis? verisimile non est; sed nimirum id sensit, quod locutus est, Religioni ini-*

nime *serviendum*. Quod si aperte diceret, nemo pat-
retur. Quis enim non sentiat hunc mundum tam mi-
rabili ratione perfectum aliqua Providentia gubernari?
quandoquidem nihil est, quod possit sine ullo Moderato-
re consistere. Sic domus ab habitatore deserta dilabi-
tur: navis sine Gubernatore abit pessum: & corpus re-
lictum ab anima defluit: nedum putemus tantam istam
molem aut construi sine artifice aut stare tam diu sine
Rectore potuisse. Ita Lactantius: breviter ad hanc ca-
villatoriam Orationem respondemus, noluisse bo-
num Patrem, ut solent homines disputaces, So-
cratem nostrum intelligere, ut Eloquentiam suam
& ubertatem dicendi ostentare possit. Dubium
non est, quin probe sciverit, quo sensu hoc usi-
tatum usurpaverit Proverbium: Erat enim in
Philosophorum veterum Scriptis non parum ver-
satus. Quod si hoc intellexit a calumniæ crimi-
ne absolvi non potest, inter Patres Ecclesiæ licet
relatus. Quid autem magis a Viro honesto, præ-
sertim sanctissimæ disciplinæ alumno, procul esse
debet, quam innocentes calumniis proscindere?
Si quis inter Christianos hoc proverbio usus fuis-
set, atque a Philosopho nequissimus ille sensus
tributus esset, bone Deus! quos clamores sustu-
lisset disertissimus Pater? quot pagellas querelis
& virulentis castigationibus impleisset? at cum Pa-
ter Ecclesiæ hoc dicat *mendacium*, si Diis placet,
in *veritatem* scilicet mutatur. Nullus dubito, quin
Philosophiæ Socraticæ gnari & studiosi a Religio-
nis Christianæ Professoribus alienum habituri fuis-
sent animum, si percepissent, quam inique aga-
tur cum Philosophorum excellentissimo. Intel-
lexisse autem Lactantium proverbium Socratis, non-
solum patere videtur ex *Invectiva*, quam in Cicero-

nem habuit Lib. 2. Sect. 3. Sed vel maxime ex accusatione *Anaxagoræ*. Is enim dixit se cœli solisque videndi gratia vivere, quod *loquacissimus Pater* ita interpretatur, ac si dixisset, se unice ad jugem astrorum contemplationem factum esse. Ita mentem *Anaxagoræ* & *Socratis* male accipit & quidem studio. Adeo verum est illud *Comici*, *nihil tam bene dictum, quin male narrando possit depravarier.*

VIII.

Antequam *Socratem* dimittamus, juvat paululum ab itinere recedere, atque unum, & alterum, quod ipsum, ejusque Religionem attinet, adjicere. Audivimus quam præclare de Numine senserit Optimus Vir; cognitum insuper, atque perspectum quanta vitæ puritate, modestia, continentia ad finem usque vitæ ante omnes alios Philosophos eluxerit. Hinc factum, ut non semel de salute *Socratis* post hanc vitam accepta, Viri Docti ultro citroque disseruerint. Liceat & mihi libere animi cogitata proponere, non studio disputandi, aut quenquam offendendi, sed exercitationis gratia. Notum est in diversa abire Eruditos circa statum Gentilium post mortem. Quidam omnes in universum Gentiles Religionis Christianæ cognitione destitutos *orco addicunt*. Sunt qui nihil temere definire volunt, existimantes rem omnem æquissimo totius Universi Judici permittendam. Alii denique putant, probabiles adesse rationes, quibus inducti credamus, *Socratem* a Deo post mortem dignam meritis remunerationem accepisse, aut ut rectius dicam, Deum gratiam ei fecisse, erroresque, quos parum cavet natura humana, condonasse, propter insignem animi bonitatem,

qua per universum vitæ curriculum eluxit. Notum multos ex Patribus, & emendatorum Sacrorum Antistitibus postremam amplexos esse sententiam. Ex recentioribus aliud agendo duos deprehendi, qui benigne satis de eo circa hanc materiam judicant: T. Faber in Notis ad *Lucianum* Tom. 2. pag. 589. Edit. Grævii ait: hoc ausim asserere:

*Si quis morte obita sensus tellure sub ima est
Socratici gaudent Manes & grandior umbra
Ambulat Elysium, tanti Scriptoris honore.*

Joannes vero Clericus Sylv. philolog. cap. 3. p. 207. ita mentem pandit suam: Cum nulla voluntatis suæ indicia ei, aut aliis Græcis, patefecisset Deus: mirum non est eum dubitasse, & adquiescere in moribus receptis, dum aliud nihil melius inveniret. Immo vero mirum est, tam multa ab eo, sine Revelatione, de Deo eximia dici potuisse. In Dialogo ante memorato, egregie, quamvis dissimulanter, ne offenderet Athenienses, docet, satius multo esse Numini permittere delectum eorum, quæ nobis conveniunt, cum nesciamus quid utile nobis futurum esset; quam ea petere, quæ nobis, si a Numine concedantur, sint exitialia futura. Quo quid dici melius possit hac de re, me nescire fateor. Coluit ergo unum Deum Summum, multosque inferiores, sub nominibus usu consecratis, & quidem cum animo, tum ritibus patriis, quam optime potuit. Quomodo verum Numen hæc facta & dicta ejus interpretatum sit, quodve judicium de iis tulerit, Dei est aperire, non meum: sed malim cum Clem. Alexandrino, & aliis veteribus Christianis, benignius sentire de Optimo & Doctissimo totius Græciæ Viro, quam graviores sententiam ferre: tacente præsertim ejusmodi de rebus divi-

na Revelatione. Haftenus *Doctissimus Clericus.* Dicam mox, quid occasione horum verborum inter me & amicum disputatum sit, postquam hoc unum præmonuero : Nimirum præstare, si Viri Docti de *propria sua salute* potius, quam de *aliorum* solliciti sint ; multa enim requiruntur ad probitatem vitæ consequendam, omniaque impedimenta, quæ in vitæ nostræ curriculo occurrere solent, removenda. Interim minus errare eos credo, qui ex amore proximi benigne de aliis judicant, quam qui nullo habito discrimine, quemvis condemnare solent. Dicam igitur cum venia B. *Lectoris*, non quid verum certumque sit ; sed quid non prorsus improbabile de hoc argumento dici possit, salvo meliore iudicio. (*) Convenit me aliquando amicus atque me in lectione *Memorabilium Socratis* occupatum esse deprehendit. Inter alia dixi me mirifice hoc Scripto capi, atque inter eos esse qui maximi faciant *Socratem*. Magnus fuit, inquit ille, Vir *Socrates* ; Sed si Sacris Literis credimus, una cum aliis Revelationis luce destitutis misere cum Philosophia sua periit. Prælegebam illi ante citata *Clerici* verba, & quærebam, quid de iis sentiret : Respondit, mirum non esse, tam benigne de *Socrate* sentire *Clericum*. Notum enim esse, *Arminii* Sectatores minus recte de hoc argumento sentire. Scripturam omnes Gentiles in universum a regno Dei proscribere ; notum esse locum *Apostoli* Act. IV. addebat, si

Ll 4

Socra-

(*) Vide Disfertat. D. de *Beaumarchois* Nob. *Steele* libello, cujus titulus : *Le Heros chrétien adjectam.*

Socrates salvatus fuerit, frustra *Servatorem* ad emendandum genus humanum in terris comparuisse, quod tamen rectissimis Religionis Christianæ principiis contrarium: neminem esse, qui leges per rationem mortalibus præscriptas præstare possit, quod tamen S. Literæ ubique postulent &c. &c. Tum ego, nolo inquam *Clerici* sententiam pertinaciter defendere; sed tecum quæ verisimilia mihi in hoc negotio, siquidem vacivas præbere volueris aures, videntur, communicare; ille annuere & petere, ut libere in medium proferam animi sensa: tum ego, permitte quæso, ut quædam præmittam antequam quæstionem ipsam attingam. Suppono itaque primum, *Socratem* ita vixisse, atque ita de religione sentisse, uti Veteres fere in universum omnes, *Xenophon* cum primis, atque *Plato* edisseruerunt. 2.) Si *Clericus* cæterique, qui benigne satis judicarunt de statu *Socratis* post mortem, errarunt, non tamen eorum sententia videtur exagitanda: cum enim tam magnifice de Dei misericordia & benevolentia, qua universum Genus humanum prosequitur, sentiant, ut existiment, salvis illis virtutibus, vix contrarium dici posse; patet eos optimo fine hæc tueri. Solemus quotidie pro cathedra de mortuis, quorum tamen vitæ improbitas cunctis nota fuit, benigne sentire, quod nemo improbat; & si qui sunt, quibus hoc minus prudenter actum videtur, dicere solemus, de mortuis nonnisi bene. 3. Nollem equidem quæ de *Socrate* a *Clerico* dicta sunt ad omnes in universum Gentiles extendere: cum autem contendas, omnes, qui a Sacris Christianorum alieni sunt, salutem consequi non posse, in genere etiam hanc quæstionem explicabo, ita tamen, ut a te melius de hac controversia instrui

frui cupiam. Ego vero licet aliter sentiam, lubens ad dicta tua attendam. Incipe igitur si molestum non est. A. Incipiam. Concedes mihi, omnes, qui ratione sua recte utuntur, sine profunda quadam meditatione deprehendere, Deum esse Auctorem Universi; Eum toti Universalitati rerum prospicere; Eum bonum, justum, sanctum esse; Eum velle, ut homines ad leges suas, rectæ ratiocinationis ope explicandas, vitam suam universam componant. Hæc omnia ego liberaliter dicebam concedo, sed quid inde? Ex eo igitur mea opinione sequitur, omnes quotquot cognoscendarum illarum legum capaces sunt, obligari, ad Deum *pro viribus* amandum, colendum; sequitur, eos oportere credere, Optimum illud Numen præmiis bonos, pœnis autem malos adfecturum. At obligatio illa vana foret, imo durissima, si certum esset, neminem illas leges observare posse, aut, si servaverit, frustra esse: ab una parte cuncti obligarentur ad servanda præcepta Religionis Naturalis, atque jure existimarent cultores Numinis mercedem qualemcunque expectare posse; ab altera tamen parte ita finisset hominem Deus, ut ea præstare non posset. Quis autem talia de Benefico Numine credat? Omnis obligatio supponit, eum qui obligatur, officium, quod injungitur, facere posse. Si Magistratus a nobis postularet, ut avium instar aëra trajiceremus, cum tamen pulchre nosset, nos instrumentis ad volandum destitutos, omnes crederent, eum generi humano illudere, simile (ablit hoc ab Optimo Numine) de Deo esset dicendum. *Secundo* si impossibile plane est, ut Homines Religionis Christianæ ignari præcepta legis Naturalis

servare possint, sequitur necessario, omnes Gentiles esse ἀπολογηταί seu ut clarius loquar, sequitur illis nulla ratione, quod facere neglexerunt, imputari posse. At Paulus Apostolus ait, legem naturæ ipsis datam, ut sint ἀναπολογητοί. Fallum igitur videtur, quod tanquam certum ponis: profecto si nullus Gentilium adhibita etiam omni diligentia, quæ in hominem virtutis amantem cadere potest, præcepta illa præstare potest, causa non observatæ legis non in ipsis quærenda est, sed in voluntate ipsius Legislatoris. Loquimur de iis, quibus revelatio divina nunquam obtigit, & qui, si vel maxime voluissent præceptis illius instrui, non potuere. Conscientiam tuam confessor, ut adfirmes sine ambagibus, utrum hæc cum Optimi Numinis Natura consistere ulla ratione possint. 3.) Deus ex tua sententia minus sapienter mundum seu homines potius administrare videretur. Longe maxima orbis pars Religionis Christianæ ignara est. Omnes tamen homines conservat, omnibus bonis cumulat. Vitam rationemque concedit; idem, qui nos collustrat, iis etiam oritur sol: quem in finem tandem hæc omnia facit? num ideo tandem, ut sciant, solem dari, ut edant, bibant? vel ut sciant dari Numen Optimum Excellentissimumque, at tale tamen, quod adhibitis omnibus mentis viribus conciliari non possit? minime, inquit, hoc eum fit in finem; sed ut in ejus admirationem rapiantur; ut eum colant & ament. At ego, inquam seria non est illa voluntas, nec certa consequentia; si impossibile est ut unquam finem quem intendere ais Deum, obtinere possit. Si seria vero est, aliter judicare non possum, quam Deum vel ideo
tot

tot bonis universos mortales mactare ut obtineat, quod intendit; id est, ut homines ipso opere ad præcepta sua observanda inducantur. Quod ipsum denuo supponit, Deum his ipsis beneficiis non solum serio ad religionis cultum invitare; sed & homines omnes ad hæc attendentes, voluntati Dei obtemperare saltem posse. Observandum denique est 4.) loco, magnum esse discrimen inter Dei Bonitatem, Misericordiam & inter Justitiam ipsius. Potest Deus immerentem beneficiis adficere, & majora dare, quam meritus est. Nihil agit Deus quod suæ naturæ & virtutibus suis contrarium sit: at justitia ipsius atteritur, si dicatur, eum, aut majoribus pœnis adficere quenquam, quam meritus est; aut punire eum, quem legem nulla ratione, si maxime vellet, præstare posse, pulcherrime novit. Quod si igitur Deus Gentiles quosdam, pro viribus Deum, quem cognoverunt, colentes, æternis præmiis adficit, licet talia ac tanta non meritos; ostendit Benevolentiam suam insignem. Si vero æterno exitio addicit homines, qui plura præstare non poterant, nunquam conciliabis hoc cum Bonitate quam in O. M. Deo omnes cum maxime suspicimus. Tum *ille*. Facile concedo hominem Gentilem salvum fieri posse per infinitam Dei Misericordiam, si omnia Religionis Naturalis præcepta servaret; at posse quenquam singula præstare & ratio & revelatio repugnat: ratio docet neminem esse perfectum: optimum illum, qui minimis urgeatur erroribus: Revelatio ait, hominem natura corruptum & impotentem ad actiones suas legi divinæ convenienter instituendas: Deum ex toto animo, omnibus viribus, ex toto corde amandum:

at

at hoc a nemine unquam præstitum fuisse constat. At, audi ego inquam, quid ad hæc reponere potuisset *Clericus*: nimirum cum duplex sit quæstio una *juris*, altera *facti*, nimirum utrum quis præcepta Juris Nat. servare possit, & hocposito, utrum actu ipso servaverit vel præstiterit, quæ lex illa postulat. Quod ad quæstionem *facti* attinet, illa respectu nostri *αλυτος* esse videtur. Deus enim solus scit, quid hic vel ille præstiterit, quibus gradibus cognitionis rerum divinarum fuerit instructus, utrum occasionem habuerit ingenium excolendi &c.

Quod si tamen adsint præclara & fide digna testimonia hunc vel illum ad rectæ rationis regulas, quantum imbecillitas humana patitur, vixisse, causam non video cur dubitem de favore Dei in hunc hominem. At novi quid responsurus sis. Provocabis partim ad legem illam Dei, *Deut. VI.* extantem, de Deo ex toto animo, totis viribus amando; partim ad obligationem omnibus creaturis ratione præditis impositam, cunctas cogitationes & omnia voluntatis decreta, ad nutum Numinis componendi; nihil eorum omittendi, quæ ad virtutis perpetuum exercitium pertinent, nihil committendi, quod præceptis Dei contrarium sit. At nec hæc ita sunt comparata, ut inferant, quod contendis. Quod locum citatum ex *Deuteronomio* spectat, nihil videtur ex eo colligi posse, quam Deum ardentissime esse amandum; qui amor, ut ipsius ad h. l. *Clerici* verbis utar, situs est, in ea adfectione animi, qua ita Deo obsequentes sumus, ut nulla re ad negligendas aut perfringendas ejus leges scientes & prudentes

res nos adduci patiamur. Atque is est demum
 verus amor Dei, qui se constanti obsequio prodit,
 ut ipse docet *Moses* infra cap. X. 12. XI. 1. Lege
 domi eruditas meditationes *Grotii ad Matth. XXII.*
 v. 37. neque quicquam ad rem facit cumulatio
 verborum: ostenderunt enim Viri Eruditi multo-
 rum exemplorum inductione, nil nisi intensum
 studium illa repetitione significari. Quod ad alte-
 rum spectat, concedo, Deum ab homine postu-
 lare intensissimum amorem, voluntatemque, o-
 mnibus præceptis, quæ injunxit, obediendi;
 nego tamen Deum hæc absolute velle, sub pœ-
 na æterni exitii; seu ut clarius loquar, nego De-
 um æterno supplicio addicturum homines propter
 imbecillitates humanæ naturæ, peccata quotidia-
 næ incurfionis, aut ob errores, quos parum ca-
 vet natura humana; sed ob vitia tantum, & ha-
 bitus in iis contractos. Ratio est, quia in idea
 omnis creaturæ labilitas, ut ita dicam, includi-
 tur. Deus igitur ab homine absolutam, & nul-
 la unquam vitiorum labe contaminatam vitæ pu-
 ritatem postulare non potest, per æquitatem su-
 am; licet sanctitas ipsius postulet, ut ad normam
 perfectissimæ vivendi rationis actiones suas com-
 ponant homines. Hæc duo invicem non pug-
 nant. Deus vult, ut omnes in virtutis studio per-
 fectum aliquod Exemplar sibi proponant; &
 quantum possunt, illud imitentur; Idem tamen
 imbecillitatis humanæ naturæ probe gnarus, de
 hoc unice sollicitus est, ut dispiciat, quantum
 quisque pro viribus suis contulerit, ad id, quod
 præscriptum est, præstandum, vel non præstan-
 dum. Quod si igitur hic vel ille Gentilis Deum
 quantum potuit, coluit, neque consuetudine qua-
 dam

dam prava habitum contraxit male agendi, Bonitas, Æquitas & Misericordia Dei suadent, ut dicamus, Deum ei propitium post mortem futurum, quod si putes non adeo perspicue hæc ex præceptis rationis patere, quod equidem quantum satis est, constare arbitror, demonstrare tamen non poteris, nolle Deum ob infinitam ὑπεροχὴν meriti Christi Gentilibus quibusdam ignoscere. Neque certe locus Act. IV. quem cum Theologis aliis multis in sententiæ tuæ præsidium adferre soles, obest opinioni meæ. Si enim antecedentia & consequentia, immo totius sermonis scopum perpendas, deprehendes, Apostolum hoc unum velle, neminem, cui Religio Christiana innotuit, alia ratione veræ felicitatis compotem futurum, quam per viam, quam ostendit Jesus Christus: loquitur de iis, qui eo tempore vixerunt, quo radii lucis divinæ per Christum quaqua versum sparsæ sunt; non autem de iis, qui diu antequam hoc beneficium mundo contigerat, vixerunt. Neque sequitur, quod contendis, ita Christum frustra in terris adparuisse; aut homines quibus religio Christi nota est, ad normam rationis vivendo salutem consequi posse. Scis me non monente, quam lucem Christiana Religio attulerit mortalibus; haud ignoras deploratissimum Judæorum & Gentilium statum ante tempora Christi; nosti quot Gentes post adventum Christi & Apostolorum publicam Evangelii prædicationem Idololatriæ valedixerint, & sanctissimam disciplinam ad finem usque vitæ defenderint; Nosti opus fuisse insolitis mediis desperato morbo medicinam adferendi. Hæc omnia cum facta sint non sine mirabili successu, num dici potest, Christum

Num frustra in terris adparuisse, quod hic vel ille Gentilis, multo labore & incredibili virtutis amore, per infinitam Misericordiam salutem difficulter obtinere potuit? pauci sane erunt, inter Gentiles, quantum novimus, qui cum *Socrate* comparari possunt. Rari nantes in gurgite vasto. Difficile mentem attollere poterant ad lucem, qui in tantis versabantur tenebris; Religio publice recepta adeo erat inepta, ut qui singulari ingenii bonitate præditi non fuerunt, vix eluctari potuerint. Post allatam autem lucem Evangelii omnia recte vivendi præsidia abunde adsunt. Stultum igitur esset credere, licitum esse, postquam Deus majorem attulit lucem, secundum debiles rationis scintillas actiones suas componere. Non possent tales ingrati homines Deo placere. Exemplo rem illustrabo. Præceptor aliquis discipulum amat, si pro ætate & captu in litteris proficit; neque omnes fluxæ ætatis errores acerbe notat; quando autem est adultiore ætate atque præstantioribus litteris imbutus, non contentus esset Præceptor, si contentis melioribus illis, in rudimentis vellet hære, sed postulat, ut eum animum gerat, eo amore literarum ardeat, qualem & confirmata ætas, & altiorum scientiarum præcellentia jure suo postulant. Exemplum hoc transfer ad Deum & videbis, quam nihil valeat objectio eorum, qui dicunt, si unus vel alter ex Gentilibus Revelationis luce destitutis salutem consequi potuerunt; sequi, frustra Revelationem superadditam, aut eos, qui tanti beneficii compotes facti sunt, Revelationem impune negligere posse. Idem esset ac si quis diceret, sole opus non esse; postquam ope accensæ lucernæ noctu aliquando negotia nostra

stra

stra peragere potuimus. Tandem velim te observare infinitos esse, ut felicitatis post mortem obtinendæ, ita & pœnæ malis infligendæ gradus, quos solus Deus omniscius determinare potest. Pro cognitionis, occasionis, &c. circumstantiis, quæ inter homines in infinitum, ut ita dicam variant, Deus cum hominibus aget. In domo Optimi hujus Patris sunt infinitæ mansiones, diversis hominibus locum bene vivendi concessuræ. Damnatorum simul gradus erunt infiniti: a minimo ad supremum peccatorum, omnes æquitatem Judicis sentient. Verbo nulla erit creatura, quæ olim cum adscriptus pœnæ Dies venerit, adfirmare poterit, Deum inique cum ea egisse, quod tamen multæ, (absit blasphemia) dicere possent, si absque spe veniæ, orco addicerentur, licet pro cognitionis, & virium modulo, virtutem excoluissent. Unde concludo tandem, judicium Joh. Clerici, neque *temerarium*, aut a *ratione alienum* videri. Certe si mores, vitam, præcepta Socratis contemplamur, diffiteri haud poterimus, Virum fuisse ingenio præcellentissimo & morum probitate quamaxime conspicuum. A *Max. Tyrio Disfert.* 39. vocatur Φιλοσοφος την ἐπιηδευσιν, πενης την τυχην, δεινος την φυσιν, ἀγαθος εἶπειν, συνέλος νοησαι, ἀγρυπνος καὶ νηφαλιος καὶ οἶος μηδεν εἰκη μηδὲ ἔργον πράξαι μήτε εἶπειν λόγον. Omnes quinetiam ad virtutis amorem incitabat, omniaque boni Civis officia præstitit. Notabile autem, quod ipse *Socrates* agnoverit eum, qui Deum pro viribus coluerit, eum propitium & faventem habiturum. Cum enim *Euthydemus* p. 505. dixisset. *Quod equidem o Socrates nec parum negligam Deos, hoc certe scio: doleo vero quod mihi*
vide-

videtur, nullum hominum unquam beneficiis Deorum condignas retribuere gratias posse. Non est propterea dolendum ait o Eythydeme. Vides namque Delphicum Deum interrogantibus, quonam modo quisquam Diis gratum faciat, respondentem, Lege Civitatis. Lex vero ubique talis est profecto, ut juxta facultates quisque Deos sacrificiis placet. Quo itaque pacto aut melius, aut magis pie Deos quisquam honorare possit, quam eo modo quo ipsi præcipiunt? Oportet igitur non prætermisso quoquam possibili, (quicumque enim id facit negligit Deos) hoc modo Deos honorare sperareque maxima Bona ab ipsis. Quis namque compos Mentis a quoquam alio majora speraret, quam a Diis, qui maxime nobis prodesse possunt? Hæc vero sperare ab eis illum oportet, qui eis placet: Ille vero eis placebit, qui quammaxime illis obediat. Ita Socrates. Atque is Colloquii nostri finis fuit. Amicus hic mihi non quidem adensus est, adfirmavit tamen se hanc materiam accuratiori examini subjecturum. (*)

Tom. VI.

M m

IX.

(*) Legi nuper Viri Reverendi & Doctiss. A. F. Ortmanni libellum non sine voluptate. Inscriptio est: *Betrachtungen über die Gleichgültigkeit gegen die unterschiedenen Arten der Religion.* Is pag. 137. hanc movet quæstionem: Kan man alle Menschen verdamnen, welche nicht von der wahren Religion sind? Und ist es nicht gar zu strenge geurtheilt, und der Gerechtigkeit und Liebe Gottes zu nahe getreten, wenn man meynt, daß alle Menschen, welche doch zum theil das Erkenntniß und die Fähigkeit nicht haben, bloß deswegen sollen verlohren gehen, weil sie nicht die wahre Religion gehabt? Ad hanc quæstionem ita respon-

IX.

Quamvis autem Præstantissimo Philosopho injuriam maximam illatam putem, quod ab Atheniensi

det: Es giebt eine Art Unwissenheit, welche ganz unschuldig ist. Das ist, wenn ein Mensch sich in solchen Umständen befindet, in welchen er weder Fähigkeit noch Gelegenheit hat, zur Erkenntniß der Wahrheit zu kommen. Kurz, wo es ihm nach allen Umständen der Menschlichkeit unmöglich ist, die Wahrheit des Erkenntnisses zu finden, so wird sein Irrthum nicht verdamulich seyn. Wir finden vielmehr in der Vernunft und Schrift gegründet, daß Gott einen jeden Menschen über alles dasjenige zur Rechenschaft ziehen werde, welches seinem besten Wissen und seinem besten Vermögen gemäß ist. Die Straffgerechtigkeit wird in der Zurechnung und dem Urtheil nur so weit gehen, als die Schuld der Vergehung und der Vermögenheit des Menschen gegründet ist. Und nimmermehr wird die Gerechtigkeit Gottes das von einem Menschen fordern, was er nicht empfangen hat. Dieses alles ist klar genug. Allein wie weit ein jeder Mensch, oder ganze Völker, in dieser Schuld des Irrthums sind, das ist auch nur dem allwissenden Gott bekannt. Und darum kan er auch nur alleine darüber Richter seyn: Und folglich müssen wir Menschen in der Zueignung dieses Satzes unser Urtheil so wohl in Ansehung der Verdammniß als der Seligkeit zurückhalten, und dieses Gott, der aller Welt Richter ist, überlassen. Ich bin völlig überzeugt, daß ein blinder Heide, der von seiner Jugend an keinen sonderlichen Unterricht gehabt hat, und all sein möglichstes Nachdenken gebraucht, und nach seiner möglichsten Erkenntniß und Vermögen Gott geehret, und Got-

nienti Magistratu in carcerem conjectus, atque
coactus fuerit cicutam bibere; non tamen puta-

M m 2

verim

tesforcht und Gerechtigkeit geübet, viel Erbarmung und Gnade zu hoffen habe: Und so urtheile ich von allen Menschen, vvelche in gleichen Umständen sind. Ich schliesse aber in diesen Umständen noch lang nicht alle Heiden ein. Denn vvelche nur irgend Gott erkannt haben, und ihn dennoch nicht geehret als Gott, die vverden keine Entschuldigung für die Blindheit ihrer Erkenntniß haben. So lange denen Heiden das Evangelium noch nicht bekannt vvar, so lang vverden sie nach dem Gesäze der natürlichen Religion gerichtet vverden. Huic adjungo Viri pl. Reverendi & Clarissimi F. W. Sackii judicium de hoc argumento, quod extat parte VII. libri præstantissimi, cujus Inscriptio: *Vertheidigter Glaube der Christen.* Verba ita sonant: Man findet zuvar vvirklich, daß diejenigen vvenigen Weisen unter den alten Heiden, vvelche die Werke der Schöpfung und ihr eignes Herz hauptsächlich zu Vorvvürffen ihrer Philosophie machten, und daher beydes eine richtigere Erkenntniß von dem alleinigen Gott und Schöpfer der Welt, und mehr Einsicht von ihrem eigenen verdorbenen Zustande erlangten, dadurch auch schon mehr zubereitet, und fähig gewesen vvären, die Offenbarung eines Erlösers beydes zu verstehen und mit Freuden anzunehmen. Socrates (Plato in Alcib. II.) erkennt so gar die Nothvvendigkeit einer von Gott zu sendenden Person, um von der besten Weise ihm zu dienen und zu gefallen mit Gewisheit unterrichtet zu vverden, und ist ganz bereit, alles zu thun, vvas dieselbe ihm vorschreiben vvürde, damit er besser vverden könnte, als er von Natur sey.

verim eum excusandum quod accusatus non responderit. Secus autem sentiunt veteres & recentiores; quo jure nescio. Cicero Tusc. Quæst. Lib. I. cap. 29. ait: Socrates nec Patronum quæsit ad iudicium capitis, nec iudicibus supplex fuit, adhibuitque liberam contumaciam, a magnitudine animi ductam, non a superbia. Vid. & Lib. de Orat. Cap. 54. Maximus Tyrius Disfert. 39. idem defendere voluit, post eum J. Clericus in Sylv. philologicis. Juvat ergo, cum materia ipsa digressionem non respuat, paucis hanc quæstionem excutere. Eum in finem argumenta adducam, quibus induci me passus

Warum sollte denn aber eine solche Gemüthsbeschaffenheit und Bereitvilligkeit zu glauben und zu thun, was eine Offenbarung vorschreibt, in dem göttlichen Gerichte nicht als ein wirklicher Glaube angesehen werden? Die Gemüthsbeschaffenheit, die Bereitvilligkeit ein Christ zu werden, macht nach dem Urtheile Gottes einen wirklichen Christen. Ist der Glaube und das Christenthum eines solchen Menschen nicht entwickelt, weil ihm die Vorwürfe desselben namentlich unbekannt sind, so ist solches seine Schuld nicht, und muß ihm vor Gott zuflatten kommen; was ein Apostel Jesus Christi sagt (Rom. X: 14.) Wie sollen sie glauben, von dem sie nichts gehöret haben. Ich wenigstens kan mich nicht entschließen, dem höchsten Wesen zu zuschreiben, was ich mir nicht getraue, einem ehrlichen Manne zu zuschreiben. Gott wird nicht erndten, wo er nicht gesäet hat, sondern den Erdboden richten mit Gerechtigkeit und die Völker mit Recht. Denique his adjungendus est Cl. & acutissimus Fosterus Serm. Sac. Volum. III. orat. prima.

passus sum, ut credam Eximium Virum male egisse, atque dein *Max. Tyrri* & *Clerici* excutiam rationes in contrarium allatas. Pro certo pono, *Socratem* fuisse innocentem, injustissimeque accusatum, quod omnes, qui de hoc argumento agunt, concedunt. Nota sunt accusationis capita, quæ gravissima erant. Non agebatur de re nihili, quæque a cordato quovis facile ferri posset, & deberet; Sed momentosa cum maxime. Vitia illi impacta talia erant, ut merito Athenienses pro more seculi & opinionum, quibus erant imbuti, in eum animadvertere possent. *Socrates* innocentem se esse existumavit. In tali casu Vir bonus & innocens tacere non debet. Agitur de existimatione sua, quam omnes boni tueri debent. Cum neglecta nominis fama sæpe multa mala conjuncta sunt; multi, quando vident nos accusatos rerum turpissimarum tacere, pessime de nobis sentiunt. Verbo; *aut truncorum adinstar* omnium etiam nequissimorum nebulonum sputa excipienda omniumque insultationi quotidie obnoxii esse debemus, *aut oportet nos defendamus*, & quidem ubi in Civitatibus degimus, coram iudice. At prius pati non debemus, nisi inepte adstruas, quo quisque melior sit atque innocentior, eo minorem existimationis rationem eum habere debere. Nihil reliqui ergo est, quam ut publice accusati, publice etiam innocentiam nostram defendamus: oportuit igitur etiam *Socratem* hoc facere.

2.) *Socrates* haud ignorabat accusationem illam non solum gravem esse, sed & cum vitæ discrimine conjunctam. Ex amicis etiam, & consuetudine Patriæ cognoscebat, quid futurum esset si innocentiam suam legitime probaturus non esset: at omnes

boni tenentur omnia facere, quæ ad vitam hanc ab Optimo Numine concessam, tuendam, atque conservandam facere possunt. Ipsemet fassus *Socrates* Deum nos in vitam hanc tanquam in speculam posuisse, e qua sine Imperatoris summi vitæque ac necis Domini jussu discedere non liceat. Pulchrum quidem est, si Vir bonus mortem haud timet; sed intrepide eam expectat: at tum demum, hoc fieri oportet, quando torrenti se opponere non potest, neque ad vitam conservandam præsidium ullibi invenit. At talis non erat status *Socratis*. 3.) Res erat pessimi exempli, negligere defensionem in hoc casu; & quidem tum respectu hostium suorum, tum eorum, qui amore Philosophiæ ipsius capiebantur. Quod hostes attinet, notum est successum improborum plures allicere: plebs difficulter veri nominis Philosophos, a Sophistis distinguere poterit: Facile ei persuadere potuerunt insensissimi hostes, *Socratem* innocentem non esse, qui cum omnes reprehenderet, se ipsum tamen defendere non sustineret; Eum alto supercilio contemnere ipsum Magistratum; eos mores esse Philosophorum, in aliorum vitiis cernere acutum, accusatos autem & convictos scelerum, pisce magis mutos esse. Accedebat, quod plebs haud ignoraret, *Socratem* de Religione publice recepta non per omnia recte sentire; hinc facile calumniæ suæ aliquam conciliare potuerunt speciem hostes: quod si vero publice se defendisset, atque nequitiam suorum accusatorum ad oculum demonstrasset; sine dubio omnes boni ira in illos exarsissent, atque dignam tantis calumniis pœnam tulissent. Quod si vel maxime Magistratus, pravis studiis corruptus, eos dimisisset

misisset impunitos, omnibus tamen innotuisset, quanta esset Celeberrimi & de Patria optime meriti Virtus atque Præstantia, atque in posterum rabida continuissent ora. Quod si ab altera parte fidos *Socratis* discipulos, amore præceptorum ejus incensos, contemplemur, & hoc respectu res erat mali exempli. Facile homines ab amore veritatis & virtutis abducuntur. Rari sunt, qui animum ita contra metum & suspiciones omnes obfirmarent, ut in omnibus vitæ casibus a recto tramite non deflectant. Cum *Socrates* sui defensionem neglexerat, quidam non satis confirmati credere poterant, Philosophiam ipsius & præceptiones non omni prorsus erroris destitui suspicione: immo exemplo hoc a Virtutis etiam studio deterreri poterant. Videbant, quibus insidiis Vir bonus esset expositus, & quodnam sit innocentiae præmium. Præstare igitur, a cætera hominum turba non dissentire. Quod si autem strenue se defendisset, & causam suam coram Judice egregie perorasset, Virtutisque & Sapientiæ, ad quas cunctos adhortabatur, pulchritudinem & necessitatem ostendisset, paratumque se demonstrasset, pro præceptionibus suis vitam profundere; nullus dubito, quin discipuli majoris & Præceptorem & Philosophiam ipsius æstimaturi fuissent: vidissent enim hoc Præceptoris exemplo, eam esse Veritatis rationem, ut nullius hominis Auctoritate deprimi, nullis calumniis obscurari possit. Accedit quod 4. loco) notandum, *Socratem* judicium Magistratus adversus se latum facile subterfugere potuisse. Judices ipsi eum interrogarunt, quanti æstimaret litem cum pecuniæ multam imponere vellent: at publica defensione ostende-

re potuisset, non solum nulla pecuniæ multa se dignum, nedum mortis supplicio; sed se insuper omnia boni Civis officia præstitisse. Norat insuper amicorum in se studia; mulier ipsa, licet non optimæ notæ, ora lachrymis ob constantiam in proposito manendi rigavit. Non equidem opus erat, ut misericordiam Judicum imploraret Vir innocentiae suæ probe conscius; at ab altera parte ad professæ mortis audacem viam sine defensione ire, atque amicorum omnium studia negligere, hominis est equidem non perterriti, at non item gravis, & suorum curam habentis. (5.) Denique si *Socrates* in animum induxisset suum, morte veritatem confirmare, tum vel maxime necessaria fuisset ἀπολογία. *Socrates*, uti ex Scriptis cum primis *Xenophontis* patet, videtur de Unitate Numinis fuisse persuasus, convictus etiam Deos publice receptos indignos esse, cultu hominum sapientum. Hic ergo egregiam habuisset occasionem Cultum unius Numinis publice explicandi, defendendi, inculcandi, commendandi atque demonstrandi, se, siquidem hac via ad mortem grassandum sit, paratum esse pro veritate publice annunciata mortem obeundi. Dubium non est, quin libere adeo loquendo mortem sibi acceleravisset; at tum, quod Philosophum & Virum gravem decet, fecisset; & quis dubitet, quin Oratio Viri auctoritate & ætate venerabilis stimulos in animis Audientium relictura fuisset? quis dubitet, quin persuasio de uno numine altiores radices egisset in animis hominum, quam id factum esse scimus? saltem omnes majori eum laude dignum existimassent, si ingenua confessione Veritatis & Innocentiæ suæ demonstratione, in periculum

mortis

mortis pervenisset, quam ea neglecta. Denique licet magnifice de Eximio Viro sentiam, laudare tamen non possum responsionem ipsius, Magistratui quærenti, quanti litem æstimeret datam. Teste enim *Laërtio* Lib. 2. pag. 43. respondit: Ένεκα των έμολ πεπραγμενων τιμωμαι την δίκην της έν προλαψει σήσεως. Hoc enim responso ira concitati Judices capitis eum damnarunt. Philosophi haud erat, & Viri gravis, judicum animos ad majorem iram provocare, sed modesta responsione quid sibi videatur, exponere. Hæc sunt, quæ me impediunt, quo minus recte egisse Eximium Virum putem. At audiamus jam *Max. Tyrii* rationes in contrarium allatas. Sequemur versionem *D. Heinsii*, atque uncinulis quibusdam includemus *Maximi* verba: Postquam qua ratione accusatus *Socrates* sese gessisset, ostendit, ita pergit pag. 407. edit. *Davisi*: „ Sin igitur ulterius videamus rectene id a Socrate factum sit, an secus? „ Quid si igitur ad nos veniret aliquis qui narret, Athenis fuisse hominem, ætate profectum, „ professione Philosophum, fortuna pauperem, „ indole eximium, eloquentia magnum, mentis „ acumine majorem, vigilem, sobrium; qui „ nec quicquam temere egisset, nec verbum ullum effutisset: idem postquam diu inter homines vixisset, nec ullus esset in tota Græcia „ indolis homo eximie, quem non in admirationem rapuisset sui, sicut & e Diis ipsum *Apollinem*, tamen cum invidia paulatim & indignatione, eoque, quo pleraque mortalium „ gens laborat honestatis odio, multi in eum insurgerent; ex theatro *Aristophanes*, e Sophistis „ *Anytus*, e Sycophantis *Melitus*, ex Oratori-

„ bus Lyco, quorum hic in Comœdia tangebatur
 „ hominem, ille litem intendebat, tertius no-
 „ men deferbat, quartus accusabat, reliqui om-
 „ nes judicabant: hic ita se gessit, ut primo in
 „ Aristophanem inveheret, mediaque in Athenien-
 „ sium urbe ipsis Dionysiis, ebriis adhuc Judi-
 „ cibus, comicis contra convitiis hominem pro-
 „ scinderet: Illinc in Judicium se contulit, ubi
 „ verbis cum adversariis velitatus est prolixaque
 „ Oratione causam suam egit arte, quæ non dif-
 „ ficulter a Calumniis Judicium averteret animos.
 „ Nam & ad captandam Curiae benevolentiam
 „ exordia direxit, & ad fidem faciendam narra-
 „ tiones, signis vero argumentisque & similibus
 „ rationibus, quod vellet demonstravit. Testes
 „ etiam opulentissimos, quorum res fidesque
 „ spectata esset iudicibus in medium adduxit:
 „ tum suppliciis, precibus, obsecrationibusque
 „ orationem conclusit, neque non lachrymulam,
 „ sicubi esset, opus, effudit. Xantippen postre-
 „ mo ejulantem adduxit, quæ infantes iudicibus
 „ vagientes ostenderet. Quibus omnibus cum
 „ animos coronæ tractaret, miserti absolverunt
 „ hominem ac dimiserunt. Præclarum Hercules
 „ Victorem! Recta videlicet illinc in Lyceum,
 „ aut Academiam, reliquosque Philosophorum
 „ hortos læto hilarique se contulisset vultu: non
 „ secus ac qui ex hyberna tempestate redeunt
 „ superstites. Quomodo autem ferre hunc Viri
 „ reditum Philosophia potuisset? non magis quam
 „ Athletam sine sudore, sine pulvere, sine icti-
 „ bus aut vulnere e stadio cum corona redeun-
 „ tem, nec ullum pulchræ virtutis præ se vesti-
 „ gium

„ gium ferentem, unguento tantum delibutum
 „ Palæstræ Præfectus. „

Satis ex initio & progressu hujus Orationis patet, *Maximum* artis rethoricandi potius, quam recte, & ordine ratiocinandi fuisse peritum. Induit *Socrati* personam, quam agere nunc non debuit; quis enim, cum adserit defensione opus fuisse *Socrati*, postulat, ut cum *Aristophane* cæterisque convitiis quasi de palma certaret, aut phalerata dicendi uteretur ratione? *Verba innocenti invenire facile est*, inquit *Darius apud Curtium*. Modesta, gravi & mascula Oratione opus erat, ad Innocentiam suam probandam; non muliebri ejulatu, aut potentiorum patrocinio. Hæc igitur quæ adfert *Maximus* prorsus ad rem non pertinent. Hoc unum pone, *Socratem* Virum excellentissimis virtutibus ornatum, de Patria & civibus in universum omnibus optime meritum, at a maleferiatis hominibus gravissimorum scelerum, spretæ Religionis, corruptæ Juventutis &c. temere accusatum, publice coram Judicibus innocentiam suam gravi & modesta Oratione demonstrare, atque impacta crimina a se amoliri. Pone, inquam, hoc unum, & quid est, quod in Philosopho reprehendas? quid alienum tandem a gravitate Viri boni & sapientis? hac si usus esset sui defensione, aut fuisset damnatus, aut absolutus. Si *damnatus*, fecisset saltem quod Virum bonum decet, cæteraque Deo fuerant permittenda. Si *absolutus*, quis bonus non laudasset intrepidum Viri animum, atque Innocentiam? quis non execratus fuisset impudentissimorum & nequissimorum hominum mordacitatem, & calum-

niandi

niandi rabiem? At pergit *Maximus*: „Quare iis
 „ autem Atheniensibus causam probare suam co-
 „ natus esset Socrates? tanquam iudicibus? at
 „ iniusti erant. Tanquam prudentibus? at de-
 „ mentes erant. Tanquam Viris bonis? at im-
 „ probi erant. Tanquam benevolis? at succen-
 „ sebant Socrati. Tanquam similibus? at dissi-
 „ millimi erant. Tanquam melioribus? at dete-
 „ riores erant. Tanquam deterioribus? at quan-
 „ do unquam deteriori causam suam probare co-
 „ natus est melior? quid autem pro se attulisset?
 „ Philosophum se negasset? mentitus esset. Phi-
 „ losophum se confessus esset? hoc ipsum erat
 „ cur succenserent. „ Mera rethoricio, omni
 argumentorum pondere destituta. Eodem argu-
 mento probarem, innocentissimo cuique temere
 accusato defensionem justissimam abjiciendam,
 cunctaque toleranda, aut locum non habere de-
 fensionem, nisi in confesso Virorum omni suspi-
 cione iræ, amoris, gratiæ, odii plane vacuorum.
 At quo tandem in terræ angulo sunt iudices illi?
 cur *Plato tuus* in suggestum ascendere eumque co-
 ram Iudicibus defendere voluit? num insanivit
Maximi, *Præceptoris*, *optimus discipulus*? falsum
 est, omnes iudices male de *Socrate* sensisse, ex
 suffragiis enim ante latis contrarium patet. Si Ju-
 dices pravis suspicionibus & studiis capti erant,
 meliora fuissent edocendi. Ea etiam est virtutis
 atque innocentiae vis, ut vel durissima emolliat
 hominum nequissimorum corda. Neque opus
 erat, ut se vel esse, vel non esse Philosophum
 affirmaret. De hoc enim non agebatur. Satis
 notum erat, quis *Socrates* esset. „ Sed ponamus
 „ (ita pergit Rhetor) nihil horum ab eo dicen-
 „ dum

„ dum fuisse, sed diluendum solummodo crimen.
 „ Falsum esse nempe quod aut juventutem cor-
 „ rumperet, aut Deos novos induceret. At quis
 „ imperito artis ea persuadeat, quæ sine arte ea
 „ cognosci non possunt. Unde enim ea Atheni-
 „ ensibus peritia, ut quæ sit corruptela Juventu-
 „ tis, quæ Virtus, quis sit Deus, quo pacto
 „ colendus, possint assequi? nec enim curant
 „ mille illi Judices quos faba creavit; nihil de
 „ his Solon scripsit nihil de his venerandæ illæ
 „ Draconis præcepere leges. Sed in jus vocare,
 „ deferre, accusare, rationem facti exposcere,
 „ juramentum calumniæ exigere, aut præstare,
 „ aliaque ejusmodi, hæc sunt de quibus Curia,
 „ quam ibi Helixæam dicunt, pronuntiat. Non
 „ aliter quam in puerorum turba, qui de talis
 „ suis inter se velitantur: quos alii injuste aufe-
 „ runt, alii injuste amittunt. Veritas autem &
 „ virtus vitæque probitas alios judices, alias le-
 „ ges, alios postulat Patronos. Quorum judicio
 „ vicit Socrates, coronam accepit, laudem me-
 „ ruit. Quis vero non rideret & Senem & Philoso-
 „ phum, qui talis cum pueris luderet? aut quis un-
 „ quam Medicus febricitanti persuasit, famem sitim-
 „ que conducere? aut intemperanti malam esse vo-
 „ luptatem? aut quæstui intento non in bonis
 „ esse quod petit? Id si posse fieri demus, etiam
 „ Socratem facile Atheniensibus persuadere po-
 „ tuisse, virtutis cultum corruptelam non esse ju-
 „ ventutis, concedam: nec qui vere Deum no-
 „ verit, circa Deos peccare. „ At verba hæc
 „ sunt prætereaque nihil. Si Judices illi adeo fue-
 „ runt stupidi, ut nesciverint, quid sit Virtus, quid
 „ Deus, quid corruptio Juventutis, cur tandem
 eum

eum in jus vocarunt? Si non magis sciunt quæ potestas vocabulo Virtutis, Numinis &c. subit, quam *Aristophanes* suo φλαττοτραττοφλαττοτρατ cui tantum accusatoribus pretium statuunt? Quî sit, ut iudices illi adeo stupidi, & barbari, mortuo *Socrate* statim mentem mutaverint? Ἀθηναῖοι δὲ εὖ-
 θυς μέλινωσαν ὥς κλεισαι καὶ παλαίστρας καὶ γυμνα-
 σία. Καὶ τὰς μὲν ἐφυγαδεύσαν. Μελέην δὲ θανάτον
 κατέγνωσαν. Σωκράτη δὲ χαλκὴν εἰκόνα ἐτίμησαντο,
 ἣν ἐθήσαν ἐν τῷ Πομπείῳ Ἀισυπῆ ταύτην ἐργασάμενοι.
 Ἀνύλον δὲ ἐπιδημήσαντα ἀνθημέρον ἐξεκηρύξαν Ἡρα-
 κλεῶναι, ita loquitur *Laërtius*. Idem confirmat *Plu-
 tarchus*. Cum igitur Iudices mortuo *Socrate* statim
 mentem mutaverint, Virique Eximii innocentiam
 publice agnoverint, eo ipso constat, amorem vir-
 tutis ex eorum animis non fuisse prorsus ejectum.
 Quod si igitur *Socrates* publice causam suam per-
 orasset, quo erant ingenio Iudices, absolutioni
 locum concessuros fuisse non incredibile est. Nec
 opus erat, ut Iudices doceret, Deum colere,
 non idem esse, ac corrumpere juventutem. Pro-
 be enim hoc callebant Iudices. Cujus hoc cer-
 tum erat indicium, quod *Aristophani*, cæterisque,
 vacivas præbuerunt aures. Probandum duntaxat
 erat *Socrati*, se omnia fecisse, quæ ad Juven-
 tutem emendandam aliquid conferre possent: præ-
 ceptaque Philosophiæ a se tradita ita esse compa-
 rata; ut omnibus in universum civibus prodes-
 sent. „ At pergis, aut hæc juxta sciverunt cum
 „ *Socrate*, aut *Socrates* scivit, illi ignorarunt.
 „ Quod si sciverunt, quid Oratione opus fuit
 „ cum scirent? Sin ignorarunt, non defensione
 „ illis opus fuit, sed scientia. „ Eodem sane ar-
 gumento probare posset, frustra innocentissimum
 quem-

quemque falso accusatum se defendere debere. Certe non quærebatur in Judicio, utrum is, qui virtutem coleret, juventutem corrumpat, nec ne? Sed hoc tantum, utrum Deos patrios negligeret, malas artes edoceret nec ne? Ergo non tanquam Præceptor prima Philosophiæ & Religionis præcepta edocere debuit Judices; sed calumniam tantum dispellere. Si tanta fuisset eorum Ignorantia, ut virtutem a vitio distinguere non potuerint, (quod tamen nemo *Maximo* credet) ejus fuisset, imaginem rei omnium pulcherrimæ Judicibus exhibere, & quam male sine virtute Respublica administraretur, ostendere.

„ Virtus vero probitasque unum habet, quo se
 „ tueatur; sui Reverentiam. Quæ cum eo tem-
 „ pore Athenis nulla esset, quid Oratione opus
 „ fuit Socrati? „ Verum est eam esse Virtutis & pro-
 bitatis indolem, ut omnium hominum Reverentiam
 & amorem in se convertere deberet. At, eheu satis
 experientia docet, probitatem sæpe ludibrio ha-
 beri. Nunquam *Socrates* accusatus fuisset, si vir-
 tutis amore ullo ducti fuissent Athenienses. At
 num sequitur: Virtus, probitas & innocentia
 non magni habetur a malis hominibus; ergo pro-
 bis & innocentibus omnia sunt perferenda? ergo
 defensionem sui optimi quique omnem prorsus
 debent abjicere? ergo publice innocentium pa-
 trocinium non est suscipiendum? „ Cedo conse-
 „ quentiam. Quid Oratione opus fuit Socrati?
 „ inquis ut se morti, si Diis placet, subduceret.
 „ Atqui si præcipue vitanda Viro bono mors sit,
 „ aliud spectandum fuit Socrati? Non ut judici-
 „ bus

„ bus causam oratione probaret suam: verum
 „ ut nec Melitum offenderet, nec Anytum taxa-
 „ ret, nec Atheniensium vitiis bellum indiceret:
 „ nec ut tanquam communis vitiorum censor,
 „ durus & inexorabilis, qui nihil humile, nihil
 „ blandum, nihil servile, aut demissum insusur-
 „ raret cuiquam, totam circuiret urbem: homi-
 „ numque cujuscunque generis fortunas, artes,
 „ instituta, ac libidines examinaret libere. „ At
 ego, inquam, non vitanda est Viro bono mors,
 quando alia ratione conscientiae non satisfacere
 potest: sed antequam eam subit, omnia quae li-
 cita, iustaque, tentanda sunt, ad eam evitan-
 dam. Prodesse enim possunt Patriae, Reipubli-
 cae, Civibus; neque excusari possunt, si ad ca-
 lumnias gravissimas silent, vitamque tædio quo-
 dam rerum humanarum commoti, amittunt. So-
 crates erat innocens: ergo par erat, ut coram ju-
 dice publice innocentiam suam demonstraret,
 immo fateretur, se vitiis bellum indixisse, mores
 Atheniensium taxasse, laborasse, ut *Anytus* &
Melitus ad emendatius vivendi genus adduceren-
 tur. Hoc ego voco Judicibus causam suam
 Oratione probare. Hoc poterat facere, & prae-
 stare tenebatur. Contrarium quod injicit *Maxi-
 mus*, verba sunt, praetereaque nihil. Supponit
 enim omnes judices jam ante Apologiam in ne-
 cem ipsius conjurasse; quod probari non potest;
 & si verum esset, nondum tamen iusta fuisset ab-
 jicienda sui defensio. At ais, hoc idem esset ac
 si miles clypeum abjiceret. Quid ego, audio?
 num ille clypeum abjicere dicendus est, qui
 omnia facit, quae ad vitam, famamque defen-
 dendam facere possunt? qui mortem oppetit qui-
 dem,

dem, at innocenter, & violenter illatam? an non potius argumentum possumus invertere, atque dicere, intrepidum illum Philosophum, qui publice pravos mores hominum taxando iram multorum in se provocaverat, ab iniquis accusatum, nihil praesidii in Philosophia, & naturali Eloquentia qua pollebat invenire, statimque, cum facile calumnias dispellere liceret, hastam abjicere? „ At quis ferre potuisset, inquis, stantem in „ Senatu Socratem humilem, dejectum, vitæque „ suæ spes ab aliis emendicantem. „ Datur tertium inter vappam & avarum, inter humilem abjectum & superbia tumidum; non opus sine dubio fuisset ut *Socrates* timidi & humilis instar rei vitam exorasset, & veluti emendicaret; at nec ab altera parte contemnere debuit Judices, Eruditione, Sapientia, se inferiores, aut acri stylo & acerbis verbis eos perstringere. Hoc unum requirebatur, ut serena fronte, modeste, graviterque, causam suam peroraret, atque, quam innocenter calumniis atrocissimis sit impetitus ostenderet. At ais hoc non defensio fuisset, sed iræ irritatio, sed flabellum. Ita est, si omnis modesta licet, justaque defensio, irritatio dicenda: at quæ causa est, cur hoc nomen tamen liberæ defensioni imponatur? Sed irritaverit tandem quosdam Judicum, quid tum? quoties tandem multorum, quos emendare voluit, animos a se reddidit alienos, num tacuit propterea, animumque abjecit? aliud docet vitæ universæ cursus. „ Quam autem necessaria, inquis porro, apud Ju- „ dices hos fuerit defensio, vel hinc apparet. „ Annos septuaginta habebat Socrates, cum interea nec a Philosophia, nec a virtute fecisset „ divortium: vitæ stadium sine offensione ulla, „ Tom. VI. N n „ sine

„ sine vitio decurrerat: victus ejus purus, con-
 „ suetudo proba: neminem compellabat, cui
 „ non prodesset, nemini se jungebat, quem non
 „ meliorem redderet. Hæc omnia nec a Judi-
 „ cum sententia, nec a vinculis, nec a morte
 „ eum vindicarunt: aquæ vero hydria breve O-
 „ rationi spatium datura absolvisset Socratem? „
 Merus hic est *Paralogismus*. Nimirum Vir integer,
 scelerisque purus, de Republica præclare meritis,
 confectus jam ætate, gravissimorum scelerum ac-
 cusatus tacere debet: ratio est, quia mox vel si-
 ne hoc, naturæ debebit reddere suum debitum;
 quam firma sit hæc ratiocinatio nemo non videt.
 Certe gravis illa, aperta, & mascula peroratio co-
 ram Judice nullum potuisset famæ ejus detrimen-
 tum adferre; sed ostendere potius, quam dete-
 standam sit, & abominabilis hostium ejus ma-
 litia. Addidissent rugæ seniles, & gravitas Viri no-
 ta defensionis aliquod pondus. Quid enim præ-
 clarius, quam in confessu Judicum, & frequen-
 tia spectatorum, delatorum calumnias, enumera-
 tione universæ vitæ recte transactæ, abstergere,
 ad suam cæterorumque civium conscientiam pro-
 vocare & hac ratione omnibus spirans aliquod vi-
 tæ recte transactæ Exemplar spectandum exhibe-
 re? quod si igitur brevi temporis spatio quo caus-
 sam suam perorasset, efficere non potuisset,
 ut absolveretur; saltem officio suo fecisset satis,
 fraudesque hostium in apricum produxisset: „ Sed
 „ inquis tandem, nec poterat hoc Socrates, nec
 „ si potuisset, voluisset tamen. Id vero Jupiter,
 „ & quicquid usquam estis Deorum avertite.
 „ Hoc enim tale est, ut si quis in Castris Syco-
 „ phanta Leonidem illum Spartiatam adiisset, sua-
 „ sissetque ut paulum recederet, neque primum
 „ Xerxes

„ Xerxis sustinuiſſet impetum. Ille nihil audiviſſet credo, ſed ibidem cum virtute ſua & armis terram mordere, quam ſuperſtes Regi barbaro monſtrare tergum maluiſſet. Quid aliud futura erat Socratis deſenſio, quam tergum obvertere, animo deficere, quam timor ſpecioſus? manſit igitur, impetum excepit, ſtrenue remgeſſit. - - Mortuus eſt Socrates. Damnati autem fuerunt Athenienſes. Judex eorum Deus fuit & veritas. „ Reſpondeo: Non poterat ſe contra hoſtes plane malignos, & nullis rationibus cedentes a morte liberare; ſed poterat tamen innocentiam ſuam omnibus facere manifeſtam. At noluit: ita eſt: at hoc ipſum eſt propter quod eum accuſamus. Nec meticuloſus eſt, qui cauſam ſuam ſtrenue defendit: nemo negat interim injuſte damnatum *Socratem*, nemo negat eum hoſtium inſidiis circumventum; nemo tandem inficias it, Deum judicem eſſe cujuſvis ſupremum. At non hoc eſt de quo agitur. Quæritur duntaxat, utrum recte fecerit, quod graviffimorum criminum poſtulat, alium tenuerit ſilentium. At expendamus ſimul rationes, quibus uſus eſt, Cl. *Clericus* ad probandum, non male feciſſe *Socratem* ſui deſenſionem intermittentem. *Sylv. philolog.* Cap. 3. Sect. 8. p. 217. fere iisdem rationibus utitur, quibus *Maximum* uſum fuiſſe, jam jam audivimus. Breves ergo erimus in reſutandis rationibus: Poſtquam cauſas accuſationis enarraſſet, addit: „ Si demiffa oratione uſus oratorias artes, quibus invidiam molliret, & „ miſericordiam moveret, quod difficile factum non erat, adhibuiſſet; potuiſſet, ut videtur, „ miſericordia Judicum elabi. Sed cum ſciret, „ ſe de Patria, de veritate, deque Civium mori-

bus optime esse meritum, conscientiaque anteactæ vitæ securiorem redderet; omnia quæ ad absolutionem facere poterant, præter unam innocentiam flocci fecit. „ At hæc non ita comparata sunt ut probent, recte fecisse tantum Virum. Religio christiana, quæ nonnisi pacem, tolerantiam, atque modestiam spirat, atque arctius hominis actiones ad virtutum omne genus constringit, non solum permittit modestam sui defensionem; sed & postulat eam aliquando, ne veritas ipsa silentio intempestivo detrimentum patiatur. Ipsa Doctiss. Viri verba, quæ in additamentis ad Hamondum & quidem ad Math. Cap. 5. v. 39. ostendunt mea opinione, quid Viro bono in hoc casu faciendum sit; voce inquit ἀντιστάναι significatur obsistere, eodem modo ac injuria fit; sive manu, sive in jus vocato eo, qui injuriam imposuit. Non vetat Christus nos obsistere, verbis, quibus ostendamus hominibus injuriis, prave se eos erga nos gerere, aut antevertere & propulsare injuriam sine maleficio. Et paucis interjectis: Statuendum tamen hîc est injuriam esse tolerandam, ferrique eam posse sine nimia ejus, qui eam patitur, jactura, aut sine familiæ nimio incommodo. Neque enim putandum est Christum jubere bonos malorum sese ictibus conteri pati, aut vitam etiam NB. exitio exponere, familiæque quodvis dedecus ferre potius quam ut ad Magistratum querelas deferant. Eo modo excluderentur ejus discipuli omnibus Societatibus; ubi boni non possunt se tueri contra malos, nisi ope Legum & Magistratuum, qui eas executioni mandari curant. Deus qui Auctor est Societatis humanæ, omnia sine dubio probat, quæ ad illam sursam ac tutelam tuendam necessaria sunt; ac proinde perfugium ad Magistratus, quando sine eorum auctoritate, gravem injuriam propulsare non possumus. Ita ipse Vir Summus.

mus. Cum autem Religio christiana secundum ipsum *Clericum*, hoc permittat, facile est conjicere, nihil in ratione esse, quod illam defensionem proscribat. Immo civilis Societatis leges postulant potius, ut supra satis monuimus. *Socrates* autem pulchre scivit, quam atrox, & periculi plena sit illa accusatio hostium. „ Quinimmo „ (ita pergit Cl. Vir) morte sua præter jus & fas „ damnatus, multo plus Philosophiæ proderat; „ quam potuisset longiore vita, si nunquam accusatus fuisset, & in lectulo decumbens morbo „ aut senectute obiisset. Ostendit constanti ac „ ac impavida morte, se non verbis, ut multi „ alii, sed animo Philosophiæ, hoc est veritatis & „ virtutis amori addictum fuisse. Hinc demum „ certo intelligere fuit, Judicium Vulgi, & quæcunque ad veritatem & virtutem non pertinebant, ab eo revera contempta fuisse. „ At hæc non tollunt justam sui defensionem; potuissent hæc omnia contingere, licet publica usus esset Apologia. Vita, quam adhuc prorogare potuisset, in gratiam Calumniatorum non erat ammittenda. Dum spatium vivendi concessisset Numen, multis potuisset prodesse; Innocentia ipsius coram Judice demonstrata virtutibus, quibus eluxit per vitam, splendorem maximum adjecissent; quod si tamen absolutus non fuisset, non minus constanti & impavida morte ostendere potuisset, se Philosophum esse, qui & vivere & mori recte sciat. Certe spes beata immortalitatis, quam habet Vir bonus non postulat, ut ad mortem præceps sine causa ruat. „ At effecit, (inquit Cl. „ Vir) fortiter moriendo ut brevi populum Atheniensem damnati Philosophorum sapientissimi & innocentissimi pœniteret; amoremque „ „ philo-

„ philosophandi in multis auxit, aut accendit,
 „ ac denique discipulis animum fecit plura au-
 „ dendi. „ At num proposita Apologia, si mo-
 riendum fuerat, idem obtingere non poterat?
 num præscivit quid Athenienses essent cogitaturi?
 an certum erat, vel audita etiam Apologia judi-
 ces, tam grave peccatum commissuros? hoc po-
 stremum falsum esse, vel ex eo liquet, quod sta-
 tim post illatam mortem, eos doleret turpissimæ
 actionis. Nimirum innocentem boni omnes eum
 judicabant. An non innocentiae rationes, quas
 adduxisset *Socrates* publicæ æque fuissent futuræ
 validæ, ac aliorum hominum judicia? libertatem
 philosophandi hac ratione auctam non credo. Ipse
Cl. Vir pag. 203. ad illud *Platonis*: Conditorem
 universi invenire difficile, ait: *nempe sine maximo*
& præsentissimo periculo quod a superstitiosis imminebat.
 Neque libera Apologia Veritatis a se adsertæ
 parum confirmasset discipulos in persuasionem de
 eminentia Viri, rerumque ab eo traditarum pre-
 tio. Reliqua quæ *D. Vir* adfert, supra, ubi,
 contra *Maximum* disputavimus, excussa sunt. Oc-
 casione mortis *Socrati* a Magistratu illatæ animus
 erat adjungere digressionem de officio Judicis in
 Calumniis Religionem spectantibus. At cum eam
 prolixiorē futuram esse, quam instituti nostri
 ratio patitur, prævideam, atque ea omnia quæ
 dici possint a Viris Eruditis, qui de libertate con-
 scientiæ egerunt, sint diligentissime excussa,
 hic finem faciam: conferat interim occasione
 mortis *Socratis* B. Lector Ch. *Wolffii* ætatis no-
 stræ Philosophi Excellentissimi, *commentationem de*
peccato in Philosophum, quæ extat *horis subseciv.* An-
 ni 1730. Omnium enim optime hoc argumentum
 tractare possunt illi, qui iisdem innocentes calumniis
 obnoxii, atque tantum non eadem experti sunt fata!
 At non juvat heic veterem renovare dolorem.